

Рудолф
Щайнер

Статии върху
ТРОИЧНОТО
УСТРОЙСТВО
НА **СОЦИАЛНИЯ**
ОРГАНИЗЪМ

От Извора / 2015

Събрани съчинения 24 (GA-24)

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

СТАТИИ ВЪРХУ ТРОИЧНОТО УСТРОЙСТВО НА СОЦИАЛНИЯ ОРГАНИЗЪМ

Превод от английски:

ИВАН СТАМЕНОВ
КИРИЛ АТАНАСОВ
ГРИГОР САМУИЛОВ

Книгата е изготвена за
„От Извора“ / otizvora.com

Всеки, който проявява интерес към тази електронна книга, може **свободно** да я разпространява сред роднини, приятели, колеги и съмишленици, като се съобразява със следните условия: да запазва нейната цялост, последователност и форматиране, да не променя нищо от съдържанието и **да го прави напълно безвъзмездно**.

Преводачите са собственици на интелектуалните права върху превода на съответните статии – в никакъв случай тази **книга не може да се разпространява комерсиално** онлайн или в печатна форма, особено с търговски цели.

При констатирано нарушение лицата, облагодетелствали се егоистично от чужд труд, ще бъдат потърсени за компенсация съгласно актуалния ценоразпис¹ на общество „От Извора“ за преводи на специализирана литература.

¹ otizvora.com/obshti-uslovia

СЪДЪРЖАНИЕ

Статия 1: Необходимост на епохата	4
Статия 2: Международните аспекти на Троичния социален ред	7
Статия 3: Марксизмът и Троичният социален ред	11
Статия 4: Троичният социален организъм и свободата в образованието	13
Статия 5: От какво имаме необходимост (за обновление на живота)	16
Статия 6: Уменията за работа, волята за работа и Троичния социален ред	18
Статия 7: Какво не виждат социалистите	20
Статия 8: Социалистите и техните препъникамъни	21
Статия 9: Какво изисква Новият дух	23
Статия 10: Печалбата и духът на епохата	25
Статия 11: Култивирането на Духа и икономическия живот	27
Статия 12: Право и икономика	29
Статия 13: Социалният дух и социалистическите суеверия	30
Статия 14: Педагогическата основа за Валдорфското училище	32
Статия 15: Главната заблуда в социалната мисъл	37
Статия 16: Корените на социалния живот	38
Статия 17: Основата за троичния социален ред	41
Статия 18: Истинското просвещение като основа за социално мислене	42
Статия 19: Копнежът за нови мисли	44
Статия 20: Търси се прозорливост!	46

Следващите двадесет статии на д-р Рудолф Щайнер са от вестника „Троичен социален организъм“. Публикувани са в периода 1919-1920 г. По-късно стават част от антропософския сборник със събрани съчинения №24 (GA-24).

Необходимост на епохата

Статия 1. Превод: Иван Стаменов

Време е да разберем, че партийните програми, които се преповтарят от по-далечното или по-близкото минало, са обречени на неизбежен провал, когато се поставят на изпитание от събития, като тези, които възникнаха заради катастрофата от Великата война². Хората, които проповядваха тези програми и имаха възможност да нареждат социалните условия, бяха категорично опровергани от самата катастрофа. Техните защитници трябва да осъзнаят, че подобен начин на мислене беше неспособен да овладее действителния ход на събитията. А събитията изпреварваха мисленето им, като носеха объркване и разрушения. Ако се осъзнае това, последствието ще е стремеж да се намерят мисли, които са по-адекватни спрямо реалния ход на реалните събития.

„Прагматизъм“ – това беше етикетът, даден на нещо, което е само ограничено мислене. Тъй наречените прагматици свикнаха с една тясна сфера от живота. Те овладяха навиците в тази сфера, но нямаха предразположение, нито интерес да видят връзките ѝ с по-широките сфери около нея. Затворен в рамките на тясната си сфера, всеки с гордост се определяше като „практичен“. Всеки се съобразяваше с практиките на рутината и допускаше действията му да създават дупки в цялостния социален механизъм. Що за действия бяха това — не беше повод за загриженост. И така накрая всичко се превърна в едно огромно заплетено кълбо, като от тази пълна бъркотия се породи световната катастрофа. Хората се предават на установения ред, без да развиват мисли за неговото действително слагане в някакъв ред — такова беше положението в управляващите кръгове. И сега, изправени пред бъркотията, хората не могат да се отърсят от старите си мисловни навици. А един от тези навици е да разглеждат едно или друго нещо като „практична необходимост“, без да имат очи да видят, че това, което взимат за „практична необходимост“, лежи върху рушеща се основа.

Съвременната икономическа система нагледно показва неспособността на нашето мислене да бъде в крак със събитията. Именно движението на социалистическите работници разкри рушещата се основа на тази постройка. Сред работническото движение възникна различен тип партийна програма — такава, която дойде от непосредствения опит с упадъка, като или призова за промяна на курса, или очаква „спасение“ от разгръщането на вече съществуващите събития. Подобни програми възникват теоретично, идват от универсалните човешки потребности, без да се занимават практично с фактите. Практиката, която беше просто рутина и която ненавиждаше

² Има се предвид Първата световна война. И по-нататък в статията на няколко пъти се правят препратки към тази катастрофа — бел. пр.

мисленето, влезе в конфликт със социалистическата практика, която всъщност е просто теория. А сега, когато събитията настояват да се занимаваме с продуктивни и живи мисли — мисли, които имат своите корени в реалния свят — тези теоретични „мисли без практично приложение“ ни се разкриват като недостатъчни. А тази недостатъчност ще става все по-очевидна, докато осъзнаем, че задачата ни е да развържем възела, задушаваш съвременния социален живот, като започнем да мислим интензивно.

Вместо глупава рутина и непрактични теоретични програми е нужна упорита добра воля у съвременниците, които искат да мислят с истинска практичност. Рутинираните прагматици, които всъщност са много непрактични, трябва да се опитат да видят, че старият начин за правене на бизнес — без план и без мисли — не само не спасява от катастрофата, ами я задълбочава. Дори сега хората не искат да видят, че липсата на мисли, което те погрешно припознаха с практичност, доведе до бъркотията. Те презираха онези, които настояваха за нови мисли, понеже били непрактични идеалисти. А сега същите те не искат да признаят, че, като постъпиха така, направиха възможно най-непрактичното. И наистина — като правят така, те се показват като същинските идеалисти, само че в най-лошия смисъл на думата.

От друга страна, където царува „исканията без практичност“, те се мъчат да придобият достойно човешко съществуване за класата, която чувства, че още не го е получила. Те не виждат, че се борят за получаването му, без да имат реален поглед върху важните потребности на обществото. Те вярват, че ако вземат властта, необходима за техните теоретично благородни, но непрактични изисквания, тогава ще могат, отново сякаш по чудо, да осъществят нещата, за които се борят. А онези, които милеят за хората от тази класа, като издигат искания заради отчаянието на пролетариата, и искат да постигнат целта си по гореспоменатия начин, трябва да се изправят пред въпроса: Какво ще стане, ако едната страна настоява за програми, които са опровергани от действителния ход на събитията, а другата страна търси власт, за да наложи своите искания, без да се запита какво изисква самият живот от който да било социален ред?

Някой може и да има добри намерения към днешния пролетариат, но той няма да се занимава с него обективно и честно, ако не им изясни, че програмите, към които е прикована вярата на тези хора, не ги води към благоденствието, искано от тях, а към упадък на европейската цивилизация, който ще е упадък и за самите тях. Човек е честен към днешния пролетариат само когато го пробуди за разбирането, че тези хора несъзнателно се стремят към нещо, което няма да се постигне с любимите им програми.

Пролетариатът се труди, като робува на ужасна заблуда. Те виждат как постепенно през последните векове човешките интереси напълно се поглъщат от икономиката. За тях е ясно, че правните институции на обществото се определят от различните форми, чрез които се проявяват икономическата власт и икономическите изисквания. Виждат как целият духовен живот, в частност образователната система, започнаха да зависят изцяло от икономическата основа на държава, зависима от индустрията. И в резултат сред пролетариата възникна едно пагубно суеверие: че целият правен и духовен живот възниква заедно с нуждата от природен закон от формите на икономическата система. В наши дни широки кръгове извън работническите класи са плячка на същото суеверие. Една типична характеристика на последните няколко столетия — зависимостта на духовните и юридическите области от икономическия живот — започна да се разглежда като някакъв природен закон.

Хората не могат да прозрат неподправената истина: именно тази зависимост на духовния и правния живот спрямо икономиката доведе човечеството до катастрофата.

Те се предават на суеверието, че просто имало нужда от различен вид икономическа система, която щяла да произведе и различна система на юридически и духовен живот. Искат само да променят икономическата система, вместо да осмислят защо е необходимо да се сложи край на зависимостта на духовната сфера и правната спрямо икономическите форми.

На този етап от историческата еволюция целта не може да е установяването на различен начин, по който правната и духовната сфера да са зависими от икономическата. Целта би трябвало да е създаването на икономика, в която се управляват само производството и разпределението на

стоките, в строги бизнес рамки, и в която мястото на даден човек в икономическия процес не оказва влияние върху правата му по отношение на останалите или върху възможностите му напълно да развие вродените си таланти чрез образование.

Досега правото и духовната култура бяха „суперструктури“, издигнати върху икономиката. В бъдеще те трябва да станат независими органи в рамките на социалния организъм, съществуващи извън икономическите процеси. Мерките, които се предприемат в икономиката, трябва да са следствие от реална опитност в икономическия живот и от човешките взаимоотношения в различните клонове на индустрията. Трябва да се появят сдружения в рамките на различните производства и търговии, като се взимат предвид общите интереси на производителите и потребителите — всеки да бъде представен в една централна икономическа администрация. Същите хора, които участват в тази икономическа система, съставляват и една правна общност, която, що се отнася до нейната администрация и представителството ѝ, работи доста независимо от другите, а където всичко е установено по този правилен начин ще има отношение към всички пълнолетни. Всички онези неща, които правят всеки човек равен на всеки друг ще се определят тук, на демократична основа. Например, всички трудови регулации — начинът, количеството и продължителността на работата ще са към юрисдикцията на тази общност. По този начин подобни регулации се извличат от икономическия процес. Работникът заема своето място в икономическия живот като човек на свободна практика по отношение на онези, с които трябва да извършва обща работа в производството. Неговият икономически принос към даден клон на производството е въпрос, който се решава от експертното познание в съответния индустриален бранш. Но що се отнася до всичко, което засяга експлоатацията на неговия труд, самият той, като възрастен човек, също е решаващ фактор в демократичните правни обсъждания извън икономическия процес.

Точно както правната сфера (администрацията на държавата) се регулира в рамките на самостоятелната юридическа система на социалния организъм, независима от икономиката, така и духовния живот (образователната система) се управлява сама в пълна свобода в рамките на независимия си духовен орган от социалното общество. И както здравият икономически живот в социалния организъм не може да се смесва с правната система (където всичко се основава на решенията от всички равни един на друг възрастни индивиди), така не е възможно и духовния живот да се администрира според законите, регулациите и контролните средства, които произтичат от мненията на всички хора, които просто са достигнали пълнолетие. Духовният живот изисква самостоятелна администрация, ръководена от най-добрите налични образователни умове. Само при такова самоуправление е възможно дремещите индивидуални способности в човешкото общество да се подхранват истински в полза на социалния живот.

Всеки, който безпристрастно изследва истинските действащи фактори в съвременното общество, може да направи единствения извод, че здравето на организма изисква неговото разделение на три независими системи: духовна, правна и икономическа. Единството на организма обаче няма да е застрашено по никакъв начин, тъй като това единство е стабилно стъпило на реалността във факта, че всеки човек има интерес и към трите части на системата и че (въпреки своята взаимна независимост) централните власти на всяка сфера ще могат да хармонизират своите различни действия.

Това, че международните отношения няма да представляват пречка, дори само една държава да се е организирила в тричленна система, ще е тема на следващото есе.

Международните аспекти на Троичния социален ред

Статия 2. Превод: Иван Стаменов

Често се прави възражение на идеята за троичната организация на обществото — всяка държава, която се организира по този начин, непременно щяла да усложни международните си отношения с други държави. Дали това възражение има смисъл, може да се определи само чрез изследване върху действителния характер на съвременните международни отношения.

Ако разгледаме настоящото положение, ни прави силно впечатление, че през последните години реалните икономически събития се развиват в посоки, които вече не са съобразени с националните граници. Историческите обстоятелства, които определяха тези национални граници, нямат почти нищо общо с интересите на стопанския живот, воден от хората в тези държави. В резултат на това, държавните власти определят международни отношения в области, с които ще е по-естествено да се занимават групи, пряко свързани с тях. Индустриално предприятие, което се нуждае от суровините на чужда държава, би трябвало да може да се сдобие с тях, след като преговаря направо със собствениците. И всичко, отнасящо се до това споразумение, би трябвало да остане изцяло в рамките на икономическия процес. Лесно е да се види, че сегашният икономически живот е придобил форми, близки до този тип самостоятелно съществуване, а в контекста на тези самоопределящи се функции на икономическия живот (имащ тенденция да се превърне в общосветовно единство) намесата на националните интереси представлява тревожен елемент. Какво общо имат историческите обстоятелства, които дадоха на Англия господство над Индия, с икономическите обстоятелства, заради които производител от Германия отива в Индия за суровини?

Катастрофата от Първата световна война недвусмислено показва, че животът на съвременното човечество, което се стреми към единството на общосветовната икономика, не може да понася вмешателства заради националните териториални интереси. Такива намеси имаше в основата на конфликтите между Германия и западните народи. Те играят роля и за конфликтите в източните държави. Икономическите интереси изискваха прокарването на железница, започваща от австро-унгарските територии в посока югоизток. Националните интереси на Австрия и тези на балканските страни поставиха условия, като възникна въпросът — дали това, което се изисква от икономиката, не противоречи на националните интереси. Вследствие на това капиталът, който би трябвало да служи на икономиката, се намеси в националните интереси. Държавите искат капиталистите да им служат, а капиталистите искат концентрираната власт на държавата да служи на икономическите им интереси. Резултатът е, че икономиката става пленник на национални територии, въпреки че в последната фаза на своето собствено развитие тя се стреми да се разпространи извън държавните граници към обединен икономически живот. Този интернационализъм на икономиката показва, че в бъдеще различните региони на световната икономика ще трябва да влязат в отношения, които са различни от отношенията, които различните хора може да имат в житейските си интереси извън стопанската сфера. Държавите ще трябва да преустановят изграждането на икономически отношения с лицата или групите, занимаващи се с икономическа дейност.

Ако искаме културните отношения на цивилизования свят да не изпаднат в пълна зависимост от икономическите интереси, тези отношения ще трябва да развиват свой собствен международен живот, който е съобразен с техните специфични условия. Естествено, не отричаме факта, че икономическите отношения могат да послужат като основа и за културен обмен. Обаче трябва да се разбере, че културните взаимоотношения, възникнали по този начин, могат да са плодотворни, само ако в същото време се образуват и други отношения между различните хора, които възникват изцяло от потребностите на самия културен живот.

Във всеки от различните народи културният живот на отделните хора се освобождава от икономическите условия, сред които възниква, и приема разнообразни форми, които нямат нищо

общо с формите на икономическия живот. Формите, които приема, трябва да са свободни, за да влязат в отношение със съответните форми на културен живот сред други народи — отношения, възникващи от самия културен живот. Не може да се отрече, че на сегашния етап на човешката еволюция срещу международното устройство, което културата се стреми да приеме, се противопоставя егоистичният импулс на различни хора да се изолират в техните собствени националности. Хората искат да изградят политически структури, чиито граници са тези на техните народности. А следващата стъпка на този стремеж са именно действията, които превръщат една затворена национална държава също и в една затворена икономическа област.

Гореспоменатата тенденция към единна световна икономика в бъдеще ще работи против този национален егоизъм. За да не се стига до постоянни конфликти заради тези противоположни течения, духовните и културните интереси, идващи от тези народи, трябва да се управляват в съответствие с тяхната собствена културна идентичност и независимо от икономическите условия. Тогава международните връзки ще възникват от тези независими администрации. Това ще може да се направи само ако даден регион, управляван от общ културен живот, определи собствените си граници, които ще са относително независими от границите, които се очертават от условията в икономическия живот.

И сега, разбира се, веднага възниква въпросът: По какъв начин културният живот ще получава необходимата поддръжка от икономическия живот, ако административните граници на тези две сфери не се припокриват? За да намери отговора, човек само трябва да разбере, че един самоуправляващ се културен живот влиза в отношения с независимия икономически живот като една икономическа корпорация. Като една икономическа корпорация, той може да влезе в споразумения с икономическите административни органи в своята съответна област, за да получи икономическа подкрепа, независимо от по-големия икономически регион, към който тези административни региони могат да принадлежат. Всеки, който живее с представата, че практически възможно е само онова, което вече е виждал, ще гледа на тази идея като на „сива теория“. Също така той ще мисли, че необходимите уговорки ще са твърде сложни, за да сработят. Дали такива уговорки ще са сложни или не, ще зависи изцяло от уменията на хората, определени да водят преговорите. Както и да е, никой не трябва да се противопоставя на мерките, които се изискват от съвременните потребности на света, заради някакъв си страх от усложнения. (Вижте какво още казвам по този въпрос в Глава 4 от книгата ми „Същност на социалния въпрос“.)

Международният живот на човечеството мъчително опитва да очертае културните отношения между различните народи и икономическите отношения в различни части на света, като тези усилия са независими едно от друго. Троичната организация на социалния организъм има предвид тази потребност на човешката еволюция. В този троичен ред правната сфера, изградена на демократична основа, представлява връзката между икономиката (където международните отношения се насочват от икономическите потребности) и духовния живот, който оформя международните връзки според своите собствени сили.

Мисловните навици, дълбоко вкоренени заради сегашните господстващи политически и социални форми, могат да карат човека да вярва, че една такава реорганизация на тези форми е „прагматически невъзможна“. Но историческата еволюция ще продължи, унищожавайки всичко — дори новите мерки за спасение на статуквото, — възникващо от овехтелите мисловни навици.

Съдбоносните потребности на съвременното човечество диктуват, че всяко по-нататъшно смесване на духовната сфера с правната и икономическата е недопустимо. Че то е невъзможно, беше онагледено от катастрофата на Първата световна война³: икономическите и културните

³ Бел. пр.: Превеждам термина „Първа световна война“, както е в английския текст, с който работя. Направих справка с оригинала, където на това място д-р Щайнер използва „die Weltkriegskatastrophe“. Този немски термин днес действително се превежда и като „Първа световна война“, но буквалното му значение е „Катастрофата на световната война“. Казано иначе, в тази статия от 1919 г. не се използва изрично термин „Първа“ за войната, което би означавало, че Щайнер е загатнал и следващата Втора световна война близо две десетилетия преди началото ѝ. В известен смисъл той го прави, но само в смисъла, че ако Троичният социален ред не се приложи, ще се задълбочи социалният проблем и ще последват други катастрофи.

конфликти станаха конфликти между държавите, които се задължиха да ги разрешат по начин, който не решава нищо, ако културният живот противодейства само на културния живот, а икономическият живот — само на икономическия интерес.

Това, че е възможно троичната система да се приложи във всяка една държава, без да развали международните ѝ отношения (дори ако по начало тази държава е единствената в този опит), може да се онагледява както следва. Представете си, че даден икономически регион иска да стане част от огромна асоциация в рамките на националната държава. Той няма да може да поддържа финансово изгодни отношения с чужди държави, които са останали капиталистически. Институциите, подчинени на държавата и управлявани от централен съвет за икономически контрол, не дават правомощия да се доставят на чуждите държави онези продукти, които задоволяват потребностите им. Дори мениджърите да не получават нареждания от повисшестоящи управници, те трябва да се съобразяват с правилата на асоциацията относно добиването на суровини. Когато имаме разкъсване между изискванията от чужбина и вътрешните ограничения, на практика получаваме невъзможни международни отношения. Същите затруднения биха спъвали както вноса, така и износа на стоки. Всеки, който иска да докаже, че не са възможни плодотворни икономически отношения между една страна, която бленува по абстрактните социалистически принципи, и капиталистическите държави, просто трябва да посочва такива неща. Непредубедените слушатели непременно ще се съгласят с него.

Идеята за троичен социален ред не се обезценява от възраженията срещу нея. Тя не изисква налагането на подобие на държавна структура върху едни отношения, които се определят от самите икономически интереси. Според троичната идея, управлението на общи икономически интереси може да става в асоциации; такива асоциации тогава ще се свързват и с други, които ще им помагат в дистрибуцията с оглед на нуждите на потребители в рамките на дадената икономическа сфера.

Управлението на бизнес, свързан с износа, може да действа според собствените си напълно свободни инициативи в международната търговия; а на родна почва то ще е в позиция да прави най-изгодните споразумения с други асоциации, за да си добави необходимите суровини, и т.н. Същото е валидно и за бизнеса, свързан с вноса. Единственото ръководно правило в създаването на един такъв икономически ред ще е, че сделките с чужди държави не трябва да водят до производство или внос на стоки, чиято производствена или търговска цена вреди на стандарта на живот на местното население. Работниците, произвеждащи стоки за износ, трябва да получават това, което им се полага, за да поддържат стандарт на живот и като компенсация за това, което изработват. Продуктите, идващи от чужбина, трябва, общо казано, да са на такива цени, че местният работник, който се нуждае от тях, да може да си ги позволи.

Може така да се случи (несъмнено заради разликата в икономическите условия у дома и в чужбина), че определени стоки, които трябва да се доставят от чужбина, да имат твърде висока цена. Обаче при внимателно изследване ще откриете, че такива ситуации се вземат предвид в идеите, на които се основава троичният социален ред. Ако читателят отвори Глава 3 от „Същност на социалния въпрос“, ще открие, че се разглежда сходен икономически проблем:

„Определен начин на управление се явява необходим тогава, когато произлиза единствено от механизмите на стопанския живот и може да доведе по тяхното уравновесяване. [...] Ако например едно предприятие не може да олихвява трудовите спестявания на своите заемодатели, тогава — в случай че то задоволява нечий потребности — е възможно, след свободно договаряне с други стопански предприятия, да възстанови загубите на оцетените лица.“⁴

По същия начин прекомерно високата цена на вносен продукт може да се балансира чрез приноса от бизнеси, при които печалбата е по-висока от потребностите на тези, които работят в тях.⁵

⁴ Преводът на цитата от „Същност на социалния въпрос“ е д-р Димитър Димчев, преводач на книгата.

⁵ Бел. пр.: Ако правилно разбирам идеята на д-р Щайнер, той говори за това, което в наши дни се нарича „социални придобивки“.

Всеки, който копнее по нови идеи за главните аспекти на икономиката, няма да може — особено ако тези идеи са практични — да даде примери за всеки отделен случай, защото в икономическия живот такива възможни нетипични случаи са неизброимо много. Обаче той ще може така да оформи идеята си, че всеки, който я разбере и я приложи по правилен начин в отделните случаи, ще открие, че тя е практически полезна. Такъв човек ще се съгласи, че предложенията, описани в „Същност на социалния въпрос“, ще работят толкова по-добре, колкото по-добре човекът, който ги приложи, е запознат в детайли с конкретния контекст. Да речем, ще стане ясно, че предложената форма на икономическо тяло в троичния социален ред позволява безпрепятствени отношения с чужди държави, въпреки че тези държави може да не са приложили троичната система.

Само някой, който не може да разбере защо самоуправлението е необходимо следствие от присъщото развитие на икономическия живот към глобално единство, би могъл да повдига съмнения относно възможността за такава търговия. В действителност световната икономика, която е била натикана в малкия джоб на разни политически сили, се стреми всячески да се освободи. Всяка икономическа област, която действа според стремежа си към развитие, не би могла да е в неизгодна позиция, за разлика от онази, която се противопоставя на универсалната тенденция в икономическата еволюция. Точно обратното — единственият резултат ще е, че при троичния социален ред печалбата от търговията с чужди страни повишава стандарта на живот за цялото население, докато при капиталистическото общество от печалбата се ползват само шепата хора. Това, че при троичния социален организъм богатата се разпределят различно сред населението, няма да повлияе на баланса в самата търговия.

И така, трябва да е станало ясно, че троичният социален ред не представлява никаква изолирана утопия, а е сбор от практични импулси, които всеки би могъл да реализира във всяка сфера на живота. Именно това отличава тази „идея“ от абстрактните „изисквания“ на разните социалистически партии. Социалистите си търсят изкупителни жертви за всичко, което е станало непоносимо в обществения живот. И щом си намерят изкупителна жертва, те обявяват, че тя трябва да бъде елиминирана. Троичният социален ред говори за конкретни начини, чрез които съществуващият ред трябва да се промени, ако искаме непоносимото да изчезне. Той се основава на градивното, за разлика от другите идеи, които ги бива в критикуването и унищожаването, но не предлагат нищо конструктивно. Това става особено ясно за всеки с отворено съзнание, който от личен опит е разбрал колко деструктивна може да е външната търговска политика на една страна, изградена само върху национални принципи. Освен упадъчни тенденции на местна почва, последват и такива в международните отношения.

Няма никакво съмнение, че икономическите условия на всяка отделна държава, приложила троичния социален ред, ще послужат като модел и за чужди държави. Кръговете, загрижени за справедливото разпределение на богатата, ще се стремят да приложат троичната система в техните собствени държави, след като са се уверили колко целесъобразно работи за другите. След като идеята за тричленната държава пусне корени, ще се приближим и към осъществяване на целта, към която се стреми съвременният икономически живот поради присъщите си тенденции. И макар в много части на света все още да са силни националните интереси, които се противопоставят на тези тенденции, хората във всяка област на икономическия живот, които имат разбиране за троичния социален ред, не трябва да се възпират от неговото въвеждане. От казаното по-рано се разбра, че затрудненията в международната икономическа търговия няма да са следствие от троичния социален ред.

Марксизмът и Троичният социален ред

Статия 3. Превод: Иван Стаменов

Няма да се освободим от капаните на социалното объркване, в които е уловена Европа, ако конкретните социални искания продължават да се поднасят без яснота за нещата, които ги изкривяват. Едно такова искане, съществуващо в широки кръгове, е изразено от Фридрих Енгелс в книгата му „Развитието на социализма от утопия в наука“:

„Управлението на стоките и контролът върху средствата за производство заемат мястото на властта над хората.“

Гледището, от което произлиза това изречение, е част от символ веруюто на много лидери сред пролетариата и самата работническа класа. От известна гледна точка то е правилно. Човешките отношения, които доведоха до възхода на съвременната национална държава, образуваха административни структури, които регулират не само аспектите и начините на производство, но също така и човешките същества, участващи в икономическия процес. Мениджмънтът на стоки и методите за производството им съставляват икономиката. В наши дни икономическият живот е придобил такива форми, че стана крайно наложително нейната администрация да не управлява хората. Маркс и Енгелс разбират това. Те насочиха вниманието си към начина, по който капиталът и трудовата сила работят в икономическия цикъл. И са чувствали, че днешното човечество се стреми да надрасне формата, която тези отношения са приели — при нея капиталът се превърна в средство за налагане на власт и над човешкия труд. Капиталът не само служи като средство на мениджмънта за управление на стоките и контрола на производство; той дава и указанията за управлението на човешките същества. Затова Маркс и Енгелс стигат до заключението, че тази власт над хората трябва да се премахне от цикъла на икономическите процеси. Те са прави: съвременният живот не позволява хората да се разглеждат просто като притурки към суровините и производствените процеси, нито да се управляват като капитал.

Но Маркс и Енгелс вярват, че проблемът може да се реши, когато в икономическия процес просто се елиминира управлението на хората и се продължи нататък с нов тип пречистен мениджмънт, който не е обвързан с държавата. Те не виждат, че в старото управление имаше нещо, което регулираше човешките отношения — отношения, които не могат да останат нерегулирани и които не се регулират самостоятелно, когато вече не се регулират от изискванията на икономическия живот в стария му вид. Също така те не виждат, че в капитала е източникът на силите, които управляват стоките и контролират клоновете на производството. Човешкият дух насочва икономическия живот чрез средствата на капитала. И все пак чрез управлението на стоки и контролирането на производствените браншове човек не постига нищо, което да подхранва човешкия дух, който постоянно се нуждае от обновление и който трябва продължително да внася нови импулси в икономическия живот, ако не искаме той да претърпи пълен упадък.

Това, което Маркс и Енгелс са отчели, е вярно — контролът на икономиката не трябва да съдържа нищо, което предполага и власт над самите хора, както и че капиталът, служещ на икономиката, никога не трябва да властва над човешкия дух и да насочва посоката му. Обаче фаталната грешка на Маркс и Енгелс се състои във вярата и на двамата, че човешките отношения, подлежащи по-рано на външно управление, и насочването на икономиката от човешкия дух ще могат да продължат някак от само себе си, след като вече не зависят от администрацията на икономиката.

Пречистването на икономическия живот — неговото ограничаване до управлението на стоките и контрола на процесите в производството — е възможно само ако заедно с този икономически живот съществува нещо, което заменя предишната форма на администрация, и още нещо, което прави човешкия дух истински регулатор на икономиката. Това изискване се покрива от идеята за троичния социален ред. Ако администрацията на духовния и културния живот получи

автономия, ще осигури човешки духовни импулси за икономическия живот, които ще го правят плодотворен отново и отново дотогава, докогато неговата администрация стои в рамките само на своята сфера и контролира само стоките и производствените потоци. Правната сфера, отделена от културната система и икономическата на социалния организъм, ще управлява човешките отношения до степен, при която демокрацията допуска управление на едно зряло човешко същество спрямо друго, докато властта, която един човек взима над друг чрез силата на по-големи индивидуални умения или чрез икономически средства, не може да има дума в това управление.

Маркс и Енгелс са прави да искат нов икономически ред — прави са, но само отчасти. Те не са могли да разберат, че икономическият живот може да стане свободен само когато заедно с него се развиват също свободната сфера на правния живот и тази на свободното развитие на духа. Формите, които бъдещият икономически живот трябва да придобие, могат да се видят само от онези, които са избистрили в ума си, че капиталистическата икономическа система трябва да направи място за една обособена духовна сфера, а регулирането на човешките отношения чрез икономическата власт трябва да отстъпи на една, която е отчетливо човешка. Настояването за икономически живот, който контролира само стоките и производството, никога да се осъществи, ако е единственото изискване [и не включва обособяването и на другите две сфери — бел. пр.]. Всеки, които упорства по този начин, все едно твърди, че е способен да създаде икономически живот, при който е отхвърлил една необходимост за съществуването му, обаче някак си уж това негово съществуване ще продължи.

Макар да е живял при доста различни обстоятелства, но с пълна проникателност за живота, Гьоте е записал две мисли, които са свършено съпоставими към много съвременни социални изисквания.

Първата е:

„Полуистината върши работа до някое време; след това, вместо да дойде пълно просветление, внезапно идва ослепителното притворство. Светът е доволен и цели векове протичат в лъжа.“

Втората е:

„Слагането под общ знаменател и безмерната самомнителност винаги проправят пътя на ужасните бедствия.“

И наистина, марксизмът отказва да се поучи от наскорошните събития и затова е „полуистина“, която обаче дейно работи в миогледа на пролетариата. Откакто се случи катастрофата на Световната война и изправено пред истинските изисквания на съвремието, това учение се превърна в „ослепително лицемерие“, на което не трябва да се позволи да доведе до „цели векове в лъжа“. Опитът това да се предотврати ще се подкрепи от всеки, който разбира в каква бея се вкарва пролетариатът с неговата „полуистина“. Тази „непълна истина“ наистина води до „поставяния под общ знаменател“, заради които нейните поддръжници показват доста голяма самомнителност, когато отхвърлят като утопично всичко, опитващо да замени собствените им утопични обобщения с реалностите на живота.

Троичният социален организъм и свободата в образованието

Статия 4. Превод: Иван Стаменов

Обществените грижи за духовния и културния живот в образованието през последните години станаха все повече и повече занимание на държавата. Това, че училищата са грижа на държавата, днес е схващане, което е толкова дълбоко вкоренено в умовете на хората, че всеки, който опитва да го промени, е смятан за наивен „идеолог“. Все пак това е сфера от живота, която дава повод за сериозни размисли. Хората, които говорят по този „наивен“ начин, нямат представа в каква степен това, което поддържат, е премахнато от света.

Нашата училищна система е белязана от особеностите, отразяващи тенденциите на упадък в съвременния културен живот. Социалните структури на днешните държави не следват изискванията на действителния живот. Например те са придобили форма, която не задоволява икономическите изисквания на съвременното човечество. Освен това те внесоха в училищната система един назадничав елемент — след като освободиха училищата от религиозните вероизповедания, те ги подчиниха на себе си.

На всяко равнище училищата оформят човешките същества по образа, изискван от държавата и според нуждите на държавата. Програмата в училищата отразява държавните изисквания. Разбира се, много се говори, че човек трябва да е всестранно развит и тъй нататък. Но съвременният човек до такава степен несъзнателно се чувства като част от цялостното устройство на държавата, че той даже не забелязва, че когато се говори за всестранно развитие на човека, под това се разбира образоването на човека по шаблона за полезен слуга на държавата.

В този смисъл, нищо добро не може да се очаква от мисленето на онези, които поддържат социалистически възгледи. Те са твърдо решени да превърнат старата държава в огромна икономическа организация. От държавните училища се очаква да се впишат в тази корпорация. Това би умножило грешките на днешните училища по възможно най-отвратителен начин. Чак досега (първата третина на 20. век — бел. пр.) в училищата се е запазило онова, което възникна преди държавата да превземе образователната система. Никой не би искал, разбира се, да се завърне към старата форма на духовност, която беше слязла през по-ранните времена; по-скоро трябва да се стараем да поканим в училищата новия дух на еволюиращото човечество. Този дух няма да се прояви в училищата, ако държавата се превърне в икономическа организация и ако училищата се превърнат в средства за превръщането на хората в най-полезните машини, служещи на тази икономическа организация.

Хората днес говорят за общообразователни училища. Няма значение дали идеята за такива общообразователни училища е много добра на теория, тъй като, ако ги направят неизменна част от икономическата организация, на практика никога няма да бъдат нещо добро. Истинската потребност на съвременното е училищата да са изцяло основани на свободния духовен и културен живот. Това, което се преподава и култивира в такива училища, трябва да се извлича само от познанието за израстващото човешко същество и от индивидуалните заложби.

Истинската антропология трябва да е в основата на образованието и упражненията. Въпросът не е — какво трябва да знае човекът и да е способен да върши за съществуващия социален ред? Въпросът е — какви заложби, които сега са дремещи в това човешко същество, могат да се развият? Така ще е възможно постоянно да вливаме нови сили от подрастващите поколения към социалния ред. Животът на социалния ред ще представлява това, което се постигне от поколенията развити човешки същества, заемащи своето място в този социален ред. Подрастващото поколение не трябва да бъде оформяно по шаблоните на съществуващия социален строй.

Между училищата и обществото съществува здравословна връзка само тогава, когато обществото постоянно се обогатява от новите и неповторимите заложби на хора, чието

образование им е позволило да се развият свободно. А това може да се осъществи само ако училищата и цялата образователна система се самоуправляват в рамките на социалния организъм. Държавата и икономиката трябва да получават хора, образовани от независимия духовно-културен живот; те обаче не трябва да имат властта да определят учебната програма и да образоват хората според личните си желания.

Това, което даден човек е длъжен да знае и да е способен да работи във всеки отделен етап от живота, трябва да се решава от самата човешка природа. Както държавният, така и икономическият живот ще трябва да се приспособят към природата на човека. Нито държавата, нито икономическият сектор могат да казват: „Нуждаем се от еди-какви си за даден пост, следователно ще пробирате измежду хората, от които се нуждаем, като се уверим, че знаят и могат да работят това, което искаме.“ По-скоро духовно-културният орган на социалния организъм би трябвало, следвайки предписанията на своята независима администрация, да довеждат талантивите хора до определено ниво на развитие, докато държавният и икономическият живот би трябвало да се организират в съответствие с резултатите от работата на духовно-културната сфера.

Понеже политическият и икономическият живот не са нещо отделно от човешката природа, а всъщност са резултат от самата човешка природа, никога не трябва да възникват опасения, че един истински свободен културен живот, заемащ своя независима сфера, ще произвежда хора, които са наивници. Точно обратното — получаваме наивници, когато позволяваме на сегашните държавни и икономически институции да се намесват в образователните дела чрез диктатите си. Това е така, защото в държавния и в икономическия живот начинът на мислене непременно трябва да е приспособен в съответствие със съществуващия строй.

Развитието на подрастващия човек изисква ръководство от съвършено различен вид мисли и чувства. Някой може да е успешен учител само ако се намира в свободна и непосредствена връзка с ученика, на когото преподава. Трябва да се знае, че насоките за учителската работа зависят от познанието за човешката природа, принципите на социалния живот и други подобни неща, а не от регулациите или законите, привнесени отвън. Ако сериозно искаме да реформираме сегашния социален ред в такъв, при който преобладават социалните отношения, не трябва да се страхуваме от поставянето на духовно-културния живот (включително училищата и образователната система) под независим самоконтрол, защото от една такава свободна, независима система в рамките на социалния организъм ще се появят мъже и жени, които с радост и с усърдие ще вземат активно участие в целия социален живот.

В края на краищата, от училищата под управлението на държавата и икономическата система могат да излязат само хора, на които липсват такива радост и усърдие. Тези хора се чувстват като изсушени от потисничеството, на което са били подложени, преди да станат напълно осъзнати граждани и съработници на държавата и икономическата система. Подрастващите трябва да съзряват с помощта на възпитатели и учители, независими от държавата и икономическата система; възпитатели, които могат да позволят на индивидуалните заложби да се развиват свободно, защото техните собствени преподавателски умения са развързани.

В книгата „Същност на социалния въпрос“ се помъчих да покажа, че мирогледът на лидерите на социалистическите партии по своята същност е просто продължение (стигнало до определена радикалност) на буржоазния мироглед от последните три или четири столетия. Социалистите хранят илюзията, че техните идеи са напълно различни от буржоазните. Те обаче не са различни, а по-скоро представляват буржоазния мироглед, специфично оцветен с чувствата на работническата класа и нейните мнения.

Това се вижда много ясно от отношението, което имат тези социалистически лидери към културния живот и неговото място в социалния организъм. Поради надмощието на икономиката в буржоазното общество през последните няколко века, духовният и културният живот попадна в огромна зависимост спрямо икономическия живот. Съзнанието за самоподдържащ се духовно-културен живот, в който участва човешката душа, беше изгубено. Индустриализмът и светският възглед за природата допринесоха за загубата. Във връзка с тази загуба е особеният начин, по

който училищата бяха включени в съвременния социален организъм. Да се направи човекът по-полезен за светския живот в държавата и индустрията — това стана главната цел. Това, че човек е преди всичко същество с душа и следователно трябва да се изпълва със съзнание за връзката си с духовния ред на нещата, както и че чрез съзнанието си той придава смисъл на държавата и икономическата система, в която живее — всичко това все по-малко се вземаше под внимание. Умовете се отклоняваха все по-далеч от мисълта за духовния порядък в света, като се съсредоточаваха върху условията за икономическа ефективност. В средната класа това стана начин на чувстване — инстинктивна психологическа тенденция. Лидерите на работническата класа пък го направиха житейска философия — или по-скоро: догма.

Тази догма ще има катастрофални последствия в бъдеще, ако се запази в основата на училищната система. Причината е, защото в действителност дори в най-добрата си форма икономически-преданият социален организъм не може да осигури подходящи условия за истински културен живот, нито за продуктивна образователна система в частност. Преди всичко такава образователна система ще дължи съществуването си на съхранения остарял светски мироглед. Партиите, които твърдят, че са представители на новия ред, ще са длъжни да оставят културния живот на училищата в ръцете на представители на стари мирогледи. Но, понеже при такива условия не може да има каквато и да било вътрешна връзка между новото подрастващо поколение и старата изкуствено поддържана култура, културният живот неизбежно ще става по-застоял. Душите на това поколение ще изгубят силата си, след като са били посадени в каменистата почва на един мироглед, който не може да им даде вътрешен източник на сили. Хората ще израстват като бездушни същества в рамките на социален строй, произлязъл от индустриализма.

За да не се случи това, движението за троичен социален ред се стреми към пълното отделяне на образователната система от държавата и индустрията. Мястото и работата на възпитателите в обществото трябва да зависи само от властта на тези, пряко свързани с образователната дейност. Управлението на образователните заведения, организирането на учебните програми и техните цели трябва да са изцяло в ръцете на хора, които са или настоящи преподаватели, или ефективно занимаващи се с културния живот. Във всеки случай, такива хора трябва да разделят времето си между самото преподаване (или друга форма на културна дейност) и административния контрол на образователната система. За всеки, който може безпристрастно да изследва културния живот, ще стане ясно, че присъщата душевна жизненост и енергичност, необходима за организиране и управление на образователните институции, може да дойде само от някой, който действително се занимава с преподаване или някаква културна творческа дейност.

Днес малцина биха признали това в цялост — само онези, които са достатъчно безпристрастни да видят, че трябва да бликне нов извор на културен живот, ако искаме да подновим опропадения социален ред. В есето „Марксизмът и Троичният социален ред“ отбелязах както вярното, така и едностранчивото в следната идея на Енгелс: „Управлението на стоките и контролът върху средствата за производство измества управлението на хора“. И да е вярно това, също толкова вярно е, че при стария строй социалният живот беше възможен само защото успоредно с икономическите процеси на производство самите хора бяха насочвани и управлявани. Ако това съвместно управление на хора и икономически процеси престане, тогава хората трябва да получават своите мотивиращи импулси (които досега идват от тези, които ги управляват) от един свободен и независим културен живот.

Също така има и нещо друго: Духовният живот процъфтява само когато може да се прояви като единство. Упражнението на душевните сили, което води към човешки достоен и жизнелюбив мироглед, е същото, което трябва да осигури и сила, правеща човека добър колега в икономическия живот. Мъжете и жените с практичен усет за светския живот ще се появят само от образователна система, която е в състояние да развие по здравословен начин нашите вродени копнежи по един по-възвишен мироглед. Социален строй, който само управлява стоки и контролира производствените процеси, в крайна сметка ще свърши в пълна разруха — освен ако не се поддържа от хора, чиито души са правилно развити.

Следователно, ако искаме да има реално подновяване на социалния живот, трябва да намерим силата да въведем независима и самоподдържаща се образователна система. Ако хората вече няма да „управляват“ събратята си по досегашните начини, тогава трябва да се даде възможност на духа във всяка човешка душа, заедно с всички индивидуални нейни сили и независимо от възрастта ѝ, да се прояви като ръководител на живота. Този дух няма да позволи да го потискат. Институциите, които опитват да ръководят образователния живот само от гледната точка на икономическата система, представляват опит за потискане. Тези опити ще принуждават свободния дух постоянно да се бунтува от дълбините на своята природна същност. Неизбежното следствие ще са непрестанните сътресения в цялата социална постройка на системата, която е опитала да организира образованието по същия начин, по който контролира производствените процеси.

За всеки, който ясно схваща тези неща, едно от най-неотложните изисквания на съвременното е основаването на общност от хора, която ще се стреми с всички усилия да постигне свободата и самоопределянето на образователната система. Другите необходими проблеми в наши дни няма да намерят решение, докато не се направи важното за образователната сфера. Нужно е само безпристрастно наблюдение върху нашия духовен живот в сегашната му форма — неговата отвлеченост и разпокъсаност, липсата му на сили да поддържа човешката душа — за да се види, че освобождаването му е правилният ход.

От какво имаме необходимост (за обновление на живота)

Статия 5. Превод: Иван Стаменов

Разбирането за реалност, което живее в идеята за троичния социален организъм, няма да се намери чрез сравняване с онова, на което учи традиционното образование и съответните му мисловни навици. Една от главните причини за съвременното объркване в държавата и обществото е, че тези традиции са довели до навици в мисленето, както и до чувства, които животът е надраснал. Затова всеки, който възразява на идеята за троичния социален ред, не взима предвид импулсите, които досега са оформили основите на всички човешки институции, и живеят със заблудата, че всяко преодоляване на тези стари импулси е прегрешение срещу всеки възможен социален ред. Но това не е така — троичният ред се основава на схващането, че една вяра в устойчивата сила на старите импулси е най-голямата пречка за здравословните и истински прогресивни стъпки, които са съобразени с текущия етап на еволюцията.

Невъзможността да се продължава развитието на старите импулси трябва да става ясно от факта, че те са изгубили силата си да поощряват труда в производството. Старите икономически поощрения, свързани с възвращаемост на капитала и заработване на надницата, можеха да запазят поощрителната си сила само дотогава, докато останат и достатъчно от старите ценни предмети, способни да подбуждат интереса и любовта на хората. Тези съкровища обаче просто изгубиха силата си през епохата, която наскоро приключи. Нещо повече — много станаха хората, които, като капиталисти, вече не знаят защо натрупват капитала си; а още повече са онези, зарабатващи надница, които не знаят за какво друго работят.

Изтощаването на импулсите, които придържаха устоите на държавата, ни разкри и факта, че в наши дни за много хора стана едва ли не обичайно да разглеждат съществуването на държавата като самоцел. Те забравят, че държавата съществува заради хората. Когато някой смята,

че държавата е крайна цел сама за себе си, това е възможно само когато той до огромна степен е изгубил възможността да отстоява вътрешната си човешка индивидуалност. Тогава този човек всъщност се чувства задължен да се грижи за същността на държавата като на сбор от всевъзможни институции, които всъщност правят противното на това, което са правилните им задачи. Впуска се да влага в институциите на държавата много повече, отколкото е необходимо да се вложи за индивидуалното отстояване на човешките същества, съставляващи тази държава. И колкото повече се дава на държавата, толкова повече губят сили хората, които износват тежестта ѝ.

В културния живот безплодието на старите импулси се вижда в недоверието, с което хората гледат духа. Това, което произтича от недуховните занимания в живота, привлича човешкия интерес; те си съставят представи и мнения за него. А онова, което произтича от духовната дейност, хората го причисляват към личните занимания на дадения творец; те са по-склонни да възпрепятстват, отколкото да подкрепят навлизането на тази дейност в обществения живот. Една от най-широко разпространените характеристики на нашите съвременници е, че те остават затворени за личните духовни постижения на другите хора.

Съвременната епоха трябва да види ясно, че е изтощила стопанските, политическите и културните импулси. Това прозрение пък трябва да подхрани действената ни воля и социалната ни дейност. Докато хората не разберат, че нашите икономически, политически и културни проблеми не се дължат само на външните обстоятелства, но и на състоянието на нашите души, необходимото обновяване няма да намери своята стабилна основа.

В устройството на човешката душа е настъпило раздвоение. Нещо ново се вълнува в инстинктивните, несъзнателни импулси на човешката природа. А в съзнателните мисли старите идеи отказват да следват инстинктивните вълнения. Обаче, когато най-добрите инстинктивни подтици не се осветят от съответните мисли, те стават варварски, животински. Съвременното човечество стремглаво се е запътило към опасно положение заради оскотяването на инстинктите. Избавлението може да дойде само чрез стремежа към нови мисли, обновяващи световното положение. Всеки зов за социализация, който не взема предвид този факт, не води до нищо благотворно.

Нашата неохота да се разглеждаме като същества с душа и дух трябва да се преодолее. Едностранчивите промени в икономиката и едностранчивите реформи в политическите институции, без да се подхранва социално здравословно и продуктивно състояние на душата, по-скоро приспива човечеството с измамни блянове, отколкото да го изпълва с реалност. Твърде малко хора са способни да гледат на днешните и утрешните проблеми като на въпроси, засягащи както външни реформи, така и на вътрешно обновление, затова се придвижваме толкова бавно по пътя към нов социален ред. Когато мнозина кажат — вътрешното обновление отнема време, това е процес, който не трябва да се прищипва, — зад такива думи се спотайва страх от едно такова обновление. Истински правилното отношение може да е само това: енергично да се изследва всичко, което може да доведе до обновление, а след това да наблюдаваме и да отчитаме как бавно или бързо напредва пътешествието на живота.

Събитията в наши дни носят известна тревожност относно душите на нашите съвременници. В името на бъдещите поколения и в името на цивилизацията в близко бъдеще, трябва да се борим с тази тревога. С такива чувства изнасям идеята за троичния ред пред публиката. Нека говорят, че е несвършена, нека говорят, че е погрешна — нейните поддръжници ще имаме разбиране, ако възраженията почиват на други нови идеи. А това, че идеята ни тъй често е намирана за „неразбираема“, понеже противоречи на старото и статуквото — това може да се разбира единствено като знак, че такива опоненти не са способни да чуят зова на човешката еволюция. Но този зов е достатъчно силен, за да го чуват всички.

Уменията за работа, волята за работа и Троичният социален ред

Статия 6. Превод: Иван Стаменов

Социалистите имат склонност да разглеждат мотивацията за печалба, която и досега действа като основен подтик за работа, като нещо, което трябва да бъде елиминирано, ако искаме да създадем по-добри условия в обществото. За такива хора следното се превръща в спешен въпрос: Кое ще ни накара да използваме уменията си с достатъчна енергия в полза на икономическото производство, когато себичността (намираща удовлетворение в печалбата) вече не може да се проявява? На този въпрос не се обръща дължимото внимание дори от онези, които възнамеряват да строят социализъм.

Искането в бъдеще хората да не работят за себе си, а за общността, ще си остане напълно изпразнено от съдържание, докато нямаме конкретна идея как да се поощри човешката душа — да работи със същата воля за „за общността“, каквато проявява и за себе си. Без съмнение мнозина се задоволяват със схващането, че дадено централно управляващо тяло ще постави всеки от нас на работното му място, както и че тази трудова организация ще позволи на централното управление да извършва честно разпределение на произведените блага. Всяко такова схващане обаче се основава на заблуда — обръща се внимание на това, че хората имат нужда от потребителски стоки и че тези нужди трябва да се задоволяват, но не се взима предвид, че само по себе си осъзнаването на тези нужди няма да породи всеотдайна работа в производството, ако се очаква това производство да не е за лична изгода, а за обществото. Само по себе си съзнанието на някого, че работи за общността, няма да му даде осезаемо удовлетворение; съответно не може да го поощри да работи.

Би трябвало да е очевидно, че се налага създаване на нов стимул за работа в същия момент, в който се появи мисълта за елиминиране на стария стимул за егоистичната печалба. Стопанско управление, което не включва мотива за печалбата сред работните сили в икономиката, не може само по себе си да въздейства по какъвто и да било начин на човешката воля за работа. И точно понеже не може да го направи, се сблъсква със социалните искания, които голяма част от човечеството започва да повдига в наши дни. Тази част от човечеството вече не иска да бъде карано да работи заради икономическата принуда. То иска да работи заради мотиви, имащи отношение към човешкото достойнство.

Несъмнено за мнозина от тези, които повдигат това изискване, то е някак несъзнателно. Но в социалния живот такива несъзнателни, инстинктивни импулси са много по-важни, отколкото идеите, които хората изразяват съзнателно. Съзнателните идеи често дължат съществуването си само заради факта, че хората нямат необходимата духовна сила да видят какво в действителност се случва в тях. Ако някой се занимава с такива идеи, губи времето си с несъществените неща. Ето защо е необходимо да виждаме отвъд измамните идеи, намиращи се на повърхността, чак до истинските изисквания (като това за достойнството, което споменах), а след това и да обръщаме внимание на останалите хора върху тези реални изисквания. Също така не може да се отрече, че във времена, като сегашните, когато социалният живот се мятта насам-натам като вълни на бурно море, низшите човешки инстинкти също бушуват. Все пак гореспоменатото искане за достойното човешко съществуване е правомерно. Никой не може да го отхвърли, като се позовава на бурята в нашите низши инстинкти.

Ако икономическата система се организира по начин, по който не може да влияе на волята ни за работа, тогава нашата воля за работа трябва да се поощрява по друг начин. Троичният социален ред е съобразен с това, че при сегашния етап на човешката еволюция икономическата сфера трябва да се ограничи изключително само до икономическите процеси. Управлението на един такъв икономически ред ще е в състояние чрез своите различни органи да определя размера

на потребителските нужди, как продукцията може по най-добрия начин да стигне до потребители, както и количеството, в което трябва да се произвеждат различните стоки. Обаче то няма как да пробуди волята за работа, нито е в положение да развива индивидуалните умения, които са главният източник за целия икономически процес. При старата икономическа система това беше възможно, защото хората развиваха тези свои умения с надеждата, че това ще им донесе лична печалба. Ще е груба грешка, ако се вярва, че е достатъчно ръководството в дадена стопанска област да издаде една заповед, за да подтикне хората да развиват заложените си. Или пък да се вярва, че една такава заповед ще има достатъчно сила да ги поощри да вложат волята си в своята дейност.

Троичният социален ред опитва да опази хората от тази грешка. Той цели да изгради в себе си един независим, самоподдържащ се културен живот — една сфера, в която човек се научава чрез реална опитност как да разбира човешкото общество, за което е призван да работи; сфера, в която човек се научава да вижда огромното значение на всяко отделно изделие за цялостната структура на социалния ред, да го вижда в такава светлина, че да се научи да го обича заради ценността му спрямо цялото. Чрез създаването на този свободен духовен живот се създават и дълбоките първопричини, които могат да заменят мотивацията за лична печалба. Само в свободния духовен живот може да бликне любов към човешкия социален ред, която е съизмерима с любовта на твореца към самата работа върху неговите творби.

Ако някой не е готов да обмисли насърчаването на такава любов в сферата на свободния духовно-културен живот, по-добре да се откаже и от стремежите си за нов социален ред. Всеки, който се съмнява, че мъжете и жените могат да бъдат научени на тази любов, по-добре да забрави надеждата си за елиминиране на личната печалба от икономическия живот. Всеки, който не може да повярва, че свободният духовен живот ражда този тип любов, няма разбирането, че именно зависимостта на духовния и културния живот от държавата и икономиката създава желанието за лична печалба — това желание за печалба не е естествена част от човешката природа.

Хората правят грешка, когато постоянно казват: „За да се осъществи троичният ред, хората трябва да са по-различни, отколкото са сега.“ Не! Именно чрез троичния ред хората ще се образуват по такъв начин, че постепенно ще израснат различни спрямо това, което са били преди в икономическата държава. И точно както свободният духовен живот ще създаде импулсите за разгръщане на личните заложи, демократично устроеният живот на правната сфера ще осигури импулсите за волята да се работи. Ще се укрепят истинските отношения между хора, които са обединени в социален организъм, при който всеки зрял човек има глас в управлението и е равен на всеки друг възрастен — този тип отношения са способни да разпалят волята да се работи „за общността“. Трябва да се разбере, че истинското чувство за общност може да расте само от такива взаимоотношения, както и че от това чувство може да се зарежда волята за работа. При действително приложение на една такава държава, основана върху демократични права, резултатът ще е, че всяко човешко същество ще заема своето място с желание и пълно съзнание за съвместното поле за работа. Всеки ще знае за какво работи. И всеки ще иска да работи в рамките на работна общност, на която той или тя е осъзнат член и по своя воля.

За всеки, който разбира троичния социален ред, ще е ясно и че огромният синдикат с държавна структура, какъвто е Марксовият модел, не може да осигурява нито импулси за развитие на заложените, нито такива за волята за работа. Всеки, който има разбиране, ще има и грижата да не се забравя същественото в човешката природа и то да не се жертва в името на необходимости, диктувани от външния живот. Истинското социално мислене не се занимава само със светските институции; то взема под внимание какво е човекът сега и какъв може да бъде.

Какво не виждат социалистите

Статия 7. Превод: Иван Стаменов

Изглежда, че много хора странят от идеята за троичния социален ред заради страха, че се говори за разделяне на неща, които в действителност би трябвало да работят заедно като едно неделимо единство в обществото.

Напълно вярно е, че човек, който се занимава с икономическа дейност, съответно има определени отношения с хора, работещи в областта на правото. Също така е вярно, че духовният живот на този човек е зависим от тези правни отношения и се обуславя от неговото икономическо положение. В човешкото същество тези три функции са обединени, като в течение на живота си човек се занимава с всичките три.

Това обаче дали е основание тези три жизнени функции да се управляват в държавата от един център? Дали също така това е причина и трите да се ръководят по едни и същи принципи?

В човешкото същество и в дейността му протичат много течения, които идват от най-разнообразни източници. Зависими сме от качествата, наследени от предците ни. Мислим и действваме според това, което ни е направило образованието — то е получено от хора, с които нямаме кръвна връзка. Би било странно, ако някой опитва да ни убеди, че трябва да се разруши единството ни, защото се повлияваме от различни източници по отношение на наследствеността и образованието. Погрешно ли да се каже, че оставаме незавършени, ако наследствеността и образованието действат от един източник, за да оформят живота ни?

Такива неща от различни източници трябва да се събират по определен ред в една точка, в самите нас, за да задоволяват множеството изисквания на нашата природа — това е разбираемо за хората, тъй като би било абсурдно, ако и това не се разбира. От друга страна, те обаче не виждат, че развитието на духовните умения, регулацията на правните отношения и оформянето на икономическия живот ни позволяват да заемем правилно място в социалния ред, само когато всяка от тези области е управлявана от свой отделен център със съответната му гледна точка. Икономика, която властва над човешките права и образова хората според собствените си интереси принизява човека до незначителен винт в стопанската машина. Така се ограничава човешкият дух, който може да се развива свободно, само когато се разгръща според собствените си вродени импулси. Ограничават се и онези отношения с нашите събратя, които израстват от чувствата и отказват да бъдат повлиявани от икономически съображения; отношения, които искат да се управляват в съответствие с равенството по отношение на чисто човешкото.

Когато политическата сфера или юридическата сфера контролират развитието на индивидуалните умения, това всъщност се явява съкрушителна тежест върху развитието им. Това е така, защото интересите, възникващи от тези сфери, не водят до естествено развитие на уменията, а те се насочват за държавните нужди, както и в посока, неестествена на собствената им природа — така става винаги, въпреки че по начало може да има добри намерения да се позволи развитието на индивидуални характеристики. Такива правни или политически сфери налагат и чужд характер на икономическите въпроси. Хората, подвластни на такава политическа система, поради постоянното ѝ настояничество, стават духовно осакатени и икономически обременени — защитават интереси, противни на собствената им природа.

Духовен живот, който опитва да определя правните отношения според собствените си отношения, неизбежно би довел от нормалното неравенство в човешките умения до неправомерно неравенство и в правото. Той би изневерил и на собствената си природа, ако позволи да се ръководи от икономически интереси. При една такава духовна култура хората никога не биха достигнали до действителния дух, който може да бъде полезен за човешкия живот, тъй като те биха гледали как духът деградира заради неправдата и се принизява до икономически цели.

Това, което доведе човечеството до сегашното положение в цивилизования свят, е, че през последните няколко столетия тези сфери в много аспекти се сляха заедно в единната унифицирана държава. А причината за днешните брожения е, че огромна бройка хора се мъчат — макар и несъзнателни за истинската същност на стремежите си — да обособят тези три сфери в отделни системи на социалния организъм, така че духовно-културният живот да е свободен да се оформя според собствените си духовни импулси; така че правната сфера да се изгради демократично чрез взаимодействието (директно или чрез представителство) на хора в равностойно положение; така че икономическият живот да се разпростира само що се отнася до производството, обмена и потреблението на търговски стоки.

Като погледне от всякакъв на брой гледни точки, човек може да види необходимостта от троичната организация на обществото. Една от тези гледни точки представлява разбирането на сегашната човешка природа. От гледището на някоя определена социална теория или партийна догма може да изглежда твърде ненаучно или непрактично да се казва, че при организирането на обществените институции трябва да се допитваме до психологията (доколкото тя може да ни каже нещо) за потребностите на човешката природа. И все пак би било голямо нещастие, ако заглушават всеки, който опитва да намери място на тази „социална психология“ в оформянето на обществения живот.

Има хора, които са слепи за цветовете — виждат света и всичко в него като сиво. Аналогично има социални реформатори и социални революционери, които са слепи за психологията и биха искали да формират социалния организъм по калъпа на някой икономически синдикат, в който хората ще живеят и действат като механични творения. Такива агитатори нямат представа за слепотата си. Те знаят само, че винаги е съществувал правен и духовен живот извън икономическия живот; и си представят, че ако натъкмят икономическия живот според собствените си идеи, всичко останало ще се случи „от само себе си“. Но това е невъзможно. Просто всичко би рухнало. Ето защо е много трудно да се стигне до някакво разбиране с такива хора, които са слепи за психологията; и ето защо, за жалост, е също необходимо да им се противопоставим — в една война, започната не от виждащите, а от слепците.

Социалистите и техните препъникамъни

Статия 8. Превод: Иван Стаменов

Изглежда, че много хора странят от идеята за троичния социален ред заради страха, че се говори за разделяне на неща, които в действителност трябвало да работят заедно като неделимо единство в обществото. Идеите, които имат предвид реалностите, довели до съвременните изисквания и потребности на човечеството, са в хармония с условията, при които е възможно хората да живеят заедно културно, политически и икономически. Такива идеи обаче се заглушават от глъчката на другите, които са отдалечени от живота и в двете отношения.

Хора, които бленуват за нещо различно от традиционните форми на живот, или които в действителност вече са били откъснати от тези по-стари форми подир разни събития, са хора, които досега са стояли толкова далеч от силите, движещи обстоятелствата на повърхността на историята, че нямат и най-малка представа за начина им на действие или значението им. Сред тези маси от работническите класи има притъпено съзнание, което изисква промяна в начина им на живот, но те го разглеждат като следствие от капиталистическите сили, господстващи в

икономиката. Освен това начинът им на участие в икономическия живот досега не им е помогнал да разберат как тези сили действат. Затова са неспособни да формулират какъвто и да било плодотворен начин за преобразуването на тези сили.

Интелектуалните водачи и агитатори на масите от пролетариата са заслепени от утопични идеи и разни теории, произлизащи от една социална наука, която продължава да е основана на стари икономически концепции и тъй спешно се нуждае от промяна. Тези пропагандатори нямат и най-бегла представа, че техните възгледи за политиката, икономиката и културния живот по никакъв начин не се различават от „буржоазните възгледи“, срещу които се борят. Казано другояче, всички те се опитват да видят стари идеи, осъществени от нови хора. Но не се постига нищо истински ново, когато различни хора правят отново и отново нещо старо, само че по леко по-различен начин⁶.

Една от тези „стари идеи“ е опитът да се контролира икономиката чрез политически и юридически средства. Това е „стара идея“, защото доведе огромна част от човечеството до безпомощно състояние — както ни показва катастрофалната Световна война. Новата идея, която трябва да замени старата, е освобождаването на икономическата администрация от каквото и да било вмешателство от страна на политическите или националните власти, за да може да се провежда стопанско управление по начин, основан изцяло на икономически принципи и икономически интереси.

Но, то се знае, не е възможно да си представим форма на икономически живот, която не е управлявана от бизнесмени, използващи политически и юридически средства! — Такова възражение се повдига от онези, които вярват, че поддръжниците на троичния социален ред нямат представа за социалните неща, които се разбират от само себе си. В действителност обаче тези, които правят такова възражение, отказват да видят какво всеобхватно преобразуване би настъпило в икономическия живот, ако политическите и правните възгледи и институции, сега намесващи се в икономиката, не действат от вътрешността на самата икономическа система, а се направляват от нещо външно на икономиката, което е обект на интерес от всеки възрастен индивид и неговата съответна компетенция.

Защо толкова много хора, дори такива със социалистическо мислене, отказват да видят това? Причината е, че чрез своето участие в политическия живот те се научиха да мислят за начина, по който управлява политическата държава, а не за специфичната природа на силите, присъщи на икономическия живот. Затова те са способни да измислят икономически процес, който се управлява според принципите за ръководство в политиката; но не са в състояние да намерят такъв, който е структуриран според собствените си икономически принципи и потребности, и който приема юридическите регулации от съвсем различна област. Това се отнася за повечето от пропагандаторите и лидерите на пролетариата. Ако на повечето от самите работници, поради споменатите по-рано обстоятелства, им липсват необходимите знания за начините, по които би могъл да се реформира икономическият живот, то и техните водачи не ги превъзхождат. Те се изолират от всякакво такова познание, защото мисленето им е само в границите на политическата арена.

Последствието от това едностранчиво ограничаване в политиката са опитите, правени от различни кръгове, да установят Работнически Съвети. Настоящият опит за създаване на такива институции трябва да е съвместим с гореспоменатата „нова идея“, за да не се опропасти целият труд, вложен в него. Тази „нова идея“ изисква обаче Работническите Съвети да са първите институции, с които държавата няма отношения; те трябва да са свободни да се оформят според чисто икономическите съображения на онези, занимаващи се със стопански живот. Възникващото стопанско самоуправление трябва само да поощрява създаването на асоциации, които чрез икономическо сътрудничество ще постигат онова, което досега се е постигало чрез егоистичната конкуренция на отделни индивиди. Това е въпрос на свободна социална координация между

⁶ Това изказване на д-р Рудолф Щайнер е почти аналогично с едно от Айнщайн, според когото идиот е човек, който прави едно и също отново и отново, а очаква различни резултати — бел. пр.

различните звена на производството и потреблението, а не въпрос на централизиран контрол според политически интереси. Целта е чрез една такава асоциация да се поощряват икономическите инициативи на работниците, а не те да се подчиняват на опекунството от страна на някоя бюрократична йерархия.

Независимо дали икономическият живот има политическа администрация, определена му по закон, или пък „система от индустриални съвети и комисии“, в която се изготвят планове от хора, способни да мислят и да организират само по политически начин, резултатът е един и същ. Сред тези хора може и да има някои, които на теория настояват за определена независимост на икономическия живот; на практика обаче техните искания могат да доведат единствено до икономика, която е задушена от политическата система, понеже техните проекти са резултат от политическо мислене.

Хората ще могат да започнат работа по изграждането на институции, каквито се изискват от условията на съвременния живот, когато по-напред ясно разберат идеята за това, че както държавно-юридическата система, така и духовно-културната сфера при троичното разделение на социалния ред трябва да се развиват по собствени правила и отделно от икономическата система. Възможно е да се изгради ясна картина за независимия икономически живот, само когато човек вижда и другите неща на правилните им места в цялостната структура на социалния организъм — тези неща, които не трябва да попадат в орбитата на икономиката. Ако човек не вижда ясно правилните места за разгръщането на културните и правните импулси, той винаги ще се изкушава да ги слива някак с икономиката.

Какво изисква Новият дух

Статия 9. Превод: Иван Стаменов

Ако се съди по безплодните дискусии, провеждани в много кръгове на съветническите и изпълнителните политически среди, става все по-ясно, че липсва разбиране за изискванията, които историческото развитие на човечеството създава за настоящата епоха и близкото бъдеще. Това, че демокрацията и една по-социална форма на живот представляват два импулса, борещи се да се проявят в съвременната човешка природа, е едно прозрение, което свършено убягва на повечето от участниците в такива дискусии. И двата импулса ще продължат да причиняват смут и разруха в обществения живот, докато се осигурят институции, в които те ще могат да се развиват. Но социалният импулс, който трябва да живее в икономическите процеси, няма да може, поради естеството на своята същност, да се прояви демократично. Целта на този социален импулс е хората, занимаващи се със стопанска дейност, да обръщат внимание на справедливите нужди на своите събратя. Управлението, което този импулс изисква, е такова, което регулира икономическия процес на базата на това, което занимаващите се с него индивиди реално правят един за друг. Това, което работят обаче, трябва да се основава на договорно споразумение, възникващо от стопанското положение на отделните страни.

За да имат социален ефект тези договорни споразумения, са необходими две неща. Първо, тези споразумения трябва да възникват като свободна инициатива на всяка от страните — инициатива, която се основава на свободна воля. Второ, тези индивиди трябва да живеят в стопанско тяло, което позволява на даден човек чрез такова споразумение да прокарва по най-добрия начин услугите на другите към обществото. Първото изискване може да се осъществи само

когато отсъства каквато и да била политическа намеса между индивидите, работещи в стопанската сфера, и тяхната лична връзка с източниците и интересите на самия икономически живот. Второто изискване ще се задоволи, когато споразуменията се изготвят не според исканията на даден нерегулиран пазар, а според условията, възникващи когато клонове на индустрията се свързват със сдружения на потребителите и помежду си — така, както го изискват реалните нужди, за да може движението на стоките да се управлява според както тези сдружения намерят за добре. Такива сдружения представляват един модел, според който се определя как във всеки отделен и конкретен случай икономическата активност може да се управлява на базата на споразумения.

Не може да има политиканстване, когато икономиката се управлява по този начин. Може да има само компетенцията и уменията на отделните личности в даден отрасъл на индустрията, както и структурирането им с оглед на най-добрата социална ефективност. Това, което се прави в едно такова икономическо тяло, не се решава от броенето на гласове, а от гласа на реалните потребности. Системата ще се самокоригира, като намира хората, които са най-компетентни да извършват конкретни дейности, а след това, като пренасочва продуктите към потребителите, разглеждани като подходящи от кооперативните сдружения.

Но както в биологичния организъм една от органичните системи би се самоунищожила чрез специфичната си дейност, ако нямаше други системи да я държат в баланс, така и един от членовете на социалния организъм трябва да се държи в баланс от друг. Работата в икономическата сфера след време неизбежно би довела до значими щети, ако го няма противодействието на политическата сфера с нейните закони — като тази политическа сфера е базирана на демократична основа, докато при икономическата това не е така. В сферата на демократичното законодателство политиканстването е уместно. Това, което се извършва в нея, работи в рамките на икономическата дейност, за да противодейства на присъщата ѝ склонност към причиняване на вреди. Ако някой впрегне икономическия живот в администрацията на държавата, ще го лиши от неговата ефективност и от свободата му на движение. Тези, които са отдадени на икономическа работа, трябва да получават законите някъде извън икономическия живот и да ги прилагат в самия икономически живот.

Върху такива въпроси трябва да мислят хората, заети с управлението на стопанската сфера. Вместо това обаче, имаме извънредно много превзето говорене, което е в съгласие със стария принцип, че политическото законодателство трябва да се адаптира към икономическите интереси. Това, че виждаме толкова много партии, преследващи такъв принцип, не променя факта, че все още липсва нов дух на места, където той вече е спешно необходим.

Днешните обстоятелства са такива, че не може да има оздравяване на обществения живот, ако достатъчно голяма група хора не осъзнаят истинските социални, политически и духовни изисквания на времето, и ако не добият нужната воля и сила да предадат това разбиране и на други хора. Колкото повече се разпространява това разбиране, толкова по-малко пречки ще има пред оздравяването на обществения организъм. Вярата, че тези пречки имат обективно съществуване, не е нищо повече от политическо суеверие. Това суеверие идва от хора, които никога няма да разберат действителната връзка между теорията и практиката.

Има хора, които казват: „Тези идеалисти имат отлични и добронамерени идеи. Обаче в условията на днешната реалност техните идеи не могат да се осъществят.“

Случаят изобщо не е такъв. Единствената пречка пред практическото осъществяване на определени идеи в настоящето са онези, които поддържат едно такова вярване и имат властта да го използват като препятствие. А с такава власт разполагат и онези, които са събрали около себе си човешките маси от предишни партийни групи. Масите раболепно ги следват — тях, техните „лидери“. Ето защо едно от фундаменталните условия за завръщане към социално здраве е разпускането на тези стари партийни групи и завишеното разбиране на идеите, възникващи от реалното практическо прозрение, което е независимо от каквито и да било връзки със стари партии и организации.

Актуален и горещ въпрос е, как да се намерят начини и средства за замяна на старите партийни доктрини с новото независимо мислене, така че те да станат ядро, около което хората с

всякакви партийни пристрастия да могат да се съберат — хора, които са способни да видят, че сегашните партии са изживели времето си, а сегашните социални условия са достатъчно свидетелство, че дните им са преброени.

Разбираемо е, че тези, които трябва да осъзнаят това, трудно ще го осъзнаят. Редовите членове на партиите го намират за трудно, защото нямат времето и склонността (а често и предварителната подготовка) за това осъзнаване. Не е лесно и за водачите, защото както предразсъдъците им, така и тяхната власт, са тясно свързани с всичко, което са отстоявали досега. Тази ситуация ни задължава още по-упорито да търсим решения извън партийните традиции, тъй като напредъкът на човечеството е извън тях, а не в тях.

Днес не е достатъчно просто да знаем какво трябва да замени съществуващите институции. Необходимо е да разясняваме този нов начин на мислене по начин, който ще ни позволи възможно най-скоро да разпуснем старата партийна политическа система и да напътстваме усилията на хората към нови цели. Този, който няма смелост да прави това, не може да допринесе с нищо за оздравяването на социалния организъм. А който е заблуден от вярата, че такива усилия са утопични, не стъпва на здрава основа.

Печалбата и духът на епохата

Статия 10. Превод: Иван Стаменов

Срещаме противоречиви възгледи относно печалбата на стопанските предприемачи. Нейните защитници казват, че човешката природа е такава, че сме склонни да впрегнем талантите си за добруването на цялото само когато сме предизвикани да го направим в очакване на печалба. Казват още, че в действителност печалбата е отороче на егоизма; в същото време обаче служи и на обществото — служба към обществото, която нямаше да се случи, ако се извади печалбата от икономическото уравнение. Противниците на този възглед казват, че производството не трябва да се осъществява с цел печалба, а с оглед на потреблението. Трябвало да се създадат институции, които ще мотивират хората да продължават да насочват силите си в полза на обществото дори когато отсъства мотивация от очакването на печалба.

Щом има такива противоречиви мнения в обществения живот, обикновено хората не мислят задълбочено върху тях, а оставят по-силното да се наложи. Ако някой е демократ, би помислил, че е напълно в реда на нещата да се създадат институции (или да им се позволи да останат, ако вече има такива), които съответстват на интересите и желанията на мнозинството. Ако някой е напълно убеден в правотата на собствените си интереси, тогава целта му ще е авторитарна централна власт, която ще развие институции, защитаващи разни частни желания и интереси. Тогава такъв човек би пожелал да се сдобие с достатъчно влияние върху тази централизирана власт, за да е сигурен, че ще постигне онова, което иска. Това, което днес се нарича „диктатура на пролетариата“, произлиза от такова отношение. Хората, настояващи за такава диктатура, се мотивират единствено от собствените си желания и интереси; те не правят опити да мислят всеобхватно, за да открият дали изискванията им биха могли да създадат институции, които изобщо са възможни.

Човечеството понастоящем е в етап на еволюцията си, когато вече не е възможно да се управляват човешките отношения само чрез настойчиво искане. От сега нататък, безразлично какво иска този или онзи човек, тази или онази група, до оздравителни процеси в сферата на

обществения живот ще водят само идеи, които са всеобхватно обмислени. Независимо колко силно ще се противопоставят човешките страсти, накрая хората ще бъдат задължени да приложат в социалния живот онези добре обмислени идеи, които се изискват от духа на човечеството, защото хората ще са видели вредните последствия, произтичащи от противните практики.

Становището, че е необходимо троично структуриране на социалния организъм, е една такава идея, обмислена от край до край. Предвид нейната конкретност, определено е странно, че много от опонентите ѝ я намират за неясна. Причината за това е, че тези опоненти не се интересуват от ясно мислене, а само от това, което се съгласува с техните интереси, желания и предразсъдъци. Когато се изправят пред идеи, които са напълно и детайлно обмислени, те не могат да видят нищо друго в тях, освен разликите със собствените им мнения; те приписват неяснотата пред собствените им очи върху предлаганото от противниците им.

Когато се определя стопанското значение на печалбата, често има вмешателство на неуместни мнения. Със сигурност преследването на печалба е егоистична цел. Но не е оправдано да използваме егоизма като аргумент, за да извадим печалбата от икономическите сметки. В икономиката трябва да има нещо, което да показва дали има нужда от дадена стока. При съвременната форма на икономика единственият индикатор за такава нужда е фактът, че стоката носи печалби. Един продукт може да се произвежда, ако осигурява печалби, които в икономически контекст са достатъчно големи. А продукт, който не носи печалба, не трябва да се произвежда, защото би разбъркал ценовия баланс на стоките в действителна употреба. От морална гледна точка печалбите могат да са каквото си искат; в общоприети икономически термини те представляват индикатор за необходимостта от производство на продукт.

Бъдещото развитие на икономиката наистина изисква елиминирането на печалбите, но поради следната причина: защото те правят производството на стоки зависимо от случайности на пазара, което духът на епохата иска да се премахне. Човек обърква себе си и околните, ако говори против печалбата заради егоистичната ѝ природа. Действителният живот изисква от хората да предлагат аргументи, които са адекватни спрямо конкретната ситуация в дадена сфера. Аргументите, които се извличат от други сфери на живота, може да са свършени сами по себе си, но няма да насочат мисленето на хората към реалните факти.

В икономическия живот е необходимо печалбите, които сега са индикатори, да се заменят от групи хора, на които е възложено да установят рационална комуникация между производството и потреблението, което ще премахне случайностите от пазара. Промяната от печалбите-индикатори към рационална координация между производството и потреблението, стига да се разбира правилно, ще доведе до елиминирането на мотивите, които досега замъгляваха мисленето по този въпрос, като се отнасят към правната сфера и културната.

Само когато хората осъзнаят, че идеята зад троичния социален ред е развита в опит да се създадат солидни основи за реалистично и практично ръководство на всяка от различните сфери на живота, те ще започнат да оценяват справедливо тази идея и да придобиват правилно отношение за нейната практическа ценност. Докато се очаква от мотиви, които са на мястото си в правната сфера и духовно-културната, да се осъществят в икономическата област без нейната администрация (която може да е практична само когато се управлява от решения и сделки, свързани единствено с бизнеса) — дотогава социалният живот ще остане болен.

Днешните политически партии продължават да са твърде отдалечени от това, което показahme, че се изисква от духа на епохата. Ето защо е неизбежно, че идеята за троичния социален ред се посреща с много предразсъдъци, израстващи от преобладаващите мнения в тези партии. Но е време да сложим край на вярата, че може да се постигне положителна промяна на днешните нездравни социални условия чрез по-нататъшната работа на едни или други партийни интереси. Първото, за което може да се помисли, е промяна на самите партийни мнения. Начинът да се постигне това обаче не е чрез раздробяване на съществуващите партии, като обявяваме себе си за носители на „истинската“ партийна позиция, а упрекваме други, че изневеряват на „истинския“ партийен възглед“. Това единствено ще доведе до идеологическа борба към нещо още по-лошо,

каквото е борбата за надмощие и власт на определена група хора. Сега ни е необходимо не това, а необременен поглед към изискванията от „духа на епохата“.

Култивирането на Духа и икономическия живот

Статия 11. Превод: Иван Стаменов

Много съвременни хора говорят за „социализация“, като имат предвид редица външни институции, държавни или обществени, чрез които се очаква да се задоволят различни потребности на днешното човечество. Ако ги питате, правилните институции още не били създадени, затова в обществото имало недоволство и объркване. Щом веднъж заработели правилните институции, щял да последва обществен живот в порядък, а хората щели да се сработват помежду си. Това, че толкова много хора поддържат тази вяра в различна степен на съзнателност, е причината за развитието на също толкова много зловредни схващания за „социалния въпрос“.

Няма форма, която човек би могъл да даде на светските институции, за да могат, на свой ред, тези институции да ни осигурят социално-удовлетворителен живот. Такива институции ще са добри в техническо отношение, ако направят така, че стоките да се произвеждат и доставят по най-ефективния възможен начин. Но те ще са полезни в социален смисъл, само ако социално-отговорни хора разпределят богатата в полза на обществото. Независимо какви са институциите, винаги се намират какви ли не начини определени лица или групи да работят против обществените интереси.

Трябва да се освободим от заблудението, че какъвто и да било задоволителен социален живот може да се постигне без социално-мислещи и отговорни хора. Такива илюзии са същинска напасть за практичните социални идеи. Идеята за троичния социален ред цели пълно освобождаване от такива заблудения, затова не е изненадващо, че яростно ѝ се противопоставя всеки, който продължава да живее в мъглата на такива илюзии.

Първата от трите сфери на троичния социален ред цели да се сформира сътрудничество между хората, което е изцяло основано на свободното общуване и свободното коопериране между отделни личности. Тук човешката индивидуалност не трябва да се поставя насила в калъпа на дадена институция. По какъв начин един човек е полезен за друг, как един ще помага на други — това ще възниква само според уникалните умения и постижения на даден човек, с които може да е в услуга на свои близки. Не е кой знае колко учудващо, че днес много хора не си представят нищо друго, освен анархистична държава, възникваща като следствие от такива свободни човешки отношения в духовно-културната област. Тези, които мислят така обаче, не знаят, че едни от най-чистите ни природни сили се парализират, когато са заставени да се развиват според шаблоните, наложени от държавата и икономическата система. Такива сили, скрити дълбоко в нашата природа, не могат да се култивират от институции, а само от отношенията, възникващи съвършено свободно от едно същество спрямо друго. Това, което възниква по този начин, не е антисоциално, а всъщност е изцяло социално. Човек, който е вътрешно активен в социалната сфера, се парализира и чувства инстинктите си притъпени, когато е изправен пред неправомерни действия на държавата или когато в икономиката приоритетите и преимуществата се определят от външни фактори.

Чрез своя културен клон троичният социален ред ще разкрие постоянно бликащи извори на социални инициативи. Тези извори ще напояват правните отношения, регулирани от демократичната държава със социален дух, а също така ще разпространяват същия дух и в ръководството на икономическия живот.

Съвременният живот не осигурява никакви средства за противодействия на антисоциалните тенденции в сферата на икономиката. Най-доброто за обществото е, когато отделният индивид е оставен на спокойствие да прилага уменията си за общото благо. За да го постигне обаче, е необходимо тази личност да натрупа капитал и да е свободна да се сдружи с други за неговото оползотворяване. Социалистите са вкарани в заблудението да мислят, че тези резерви от постоянно натрупващ се капитал накрая просто биха могли да се прехвърлят от частните им собственици към обществото, след което непременно ще се осъществи социалистическото общество. Реалността е друга — икономическата продуктивност на капитала неизбежно ще се изгуби при един такъв трансфер, тъй като продуктивността му зависи от индивидуалните възможности на личността.

Човек трябва смело да осъзнае, че икономиката няма да получи най-свежите си жизнени сили, когато е лишена от присъщия на нейната сфера антисоциален елемент, а ще се обновява, когато в нея се влива нещо от друга сфера — от културния клон на социалния ред. Тези сили от културно-духовната област ще коригират антисоциалните тенденции още при тяхното възникване, като ги преобразуват в такива, които са полезни за обществото.

В моята книга „Същност на социалния въпрос“ опитам да покажа, че истински социалният начин на мислене не цели да отнеме капитала от частните лица (или сдруженията), за да ги даде на обществото като цяло. Точно обратното — извънредно важно е отделният индивид да има средства, включително финансови, за да може да приложи уменията си в услуга на обществото — без някой да му пречи. Когато този индивид вече не желае или няма способност да насочи усилията си за оползотворяване на капитала, този капитал може да се пренасочи към друга личност със сходни умения. Това пренасочване няма да се извършва с държавни наредби или от икономическата власт, а след като на базата на опита в духовния живот е придобита способността да се разпознава кой човек ще бъде най-подходящият продължител от социална гледна точка.

Който и да говори по този начин за лечението на нашите социални болести, усеща и вижда презрението на всички онези, които днес се самоизтъкват като експерти в подредбата на живота. Човек трябва да издържи на това презрение, като си напомня, че именно начинът на мислене у тези хора е причината за ужасната катастрофа преди години⁷. Презрението може и да продължи някое време, но дори най-твърдоглавите в един момент вече няма да могат да издържат на суровите уроци, които ще им предложи социалната реалност. Твърдението, че „намеренията на троичния социален ред може да са много добри, но няма хора, които да ги приложат“, ще затихне. Авторите на това твърдение определено не са хората, които ще свършат, каквото трябва да се свърши. Затова, нека се надяваме, че те ще се оттеглят с достойнство и няма с груба сила да възпрепятстват онези, които вършат плодотворна работа и които с радост биха осигурили свободен духовен живот за развитието на социалните импулси у хората.

⁷ Първата световна война – бел. пр.

Право и икономика

Статия 12. Превод: Иван Стаменов

Сред различните възражения спрямо троичния социален ред има едно, което обобщено звучи по следния начин: В последните години усилията на идеолозите в политиката са насочени отчасти към създаването на юридическа основа, съобразена със сегашните условия в икономическото производство. Може да се каже, че идеята за троичния ред изцяло пренебрегва всичката работа, извършена в тази област, и иска просто да отдели правната сфера от икономическата.

Тези, които повдигат това възражение, си представят, че могат да отхвърлят идеята за троичния ред, понеже била нещо, което не взима под внимание практическия опит, а се опитва да реформира обществото без този опит. Истината обаче е точно в обратното.

Противниците на троичния социален ред казват: „Трябва да имаме предвид трудностите, които възникват при всеки опит да се осигури законова база, съобразена със съвременните условия в производството. Човек трябва да има предвид препятствията, на които се натъкват всички, правещи такива опити.“

Поддръжниците на троичния ред могат да отговорят: Самите тези трудности са свидетелството, че хората вървят по грешен път. Те са упорити в мъките си да изградят социална форма, в която определени нужди на съвремието ще се задоволят от съчетанието на икономическата и юридическата система. На тях обаче ще им се наложи да разберат, че когато икономическият живот няма противодействие, той създава условия, при които в обществото се усеща липсата на право и справедливост. На това трябва да се противодейства извън икономиката.

В полза на икономиката е, ако индивиди или групи, които са квалифицирани в даден аспект на производството, са в състояние да натрупат капитал за техния бизнес. Днес най-добрите услуги могат да се предложат на обществото само от квалифицирани лица чрез контрола на големи суми капитал. Но естеството на икономиката е категорично, че такива услуги могат да са следствие само от ефективното производство на стоки, от които обществото се нуждае. В ръцете на хората, които произвеждат такива стоки, попада определено количество стопанска власт. Не може да бъде другояче, троичният социален ред разбира това. Съответно, целта на този ред е да изгради общество, в което ще възниква икономическа власт, от която обаче няма да се надигат злини.

Троичният социален ред не предлага да се възпрепятства натрупването на много паричен капитал в частни ръце, защото това би означавало да се изгуби възможността да се впрегнат социално възможностите на тези частни лица за служба на останалите в обществото. Той предлага обаче следното — когато даден индивид вече не може да се грижи за управлението на производствените процеси в неговата сфера на власт, средствата за производството да се поверят на друг квалифициран човек. Последният няма да получи тези средства за производство заради някаква негова икономическа сила, а само защото той е най-способният за тази работа. Но това може да се осъществи на практика, ако се извърши такъв трансфер според принципи, нямащи нищо общо със средствата на икономическата власт; тези принципи стават възможни само когато самите хора с техните интереси са ангажирани в сфери на живота, различни от икономическата.

Ако хората се сдружават на правова основа, която поражда интереси, различни от икономическите, тогава тези други интереси ще могат да се реализират. Ако човек е погълнат само от икономическия интерес, тези други интереси не се развиват. Ако човек, който разполага със средствата за производство, има усет за това, кой е най-добрият и най-продуктивният човек за дадена икономическа позиция, този негов усет не е придобит заедно със самата негова икономическа власт, а е бил развит в една сфера, работеща извън икономическата. Сам по себе си икономическият живот може да развие усещането за икономическа власт, но, успоредно с това, не

носи усещане за социална справедливост. Затова всички опити само с икономически мисли да се напише рецепта за социална справедливост са обречени на провал.

Тези наблюдения са основани на действителните реалности в живота. Такива неща се имат предвид в идеята за троичния социален ред. Тя се насочва от практическите опити на онези, които са се мъчили да изградят правни структури за съвременните икономически форми; но точно резултатите от тези опити правят излишно поредното повторение на действия, с които мнозина вече са се провалили. Целта не е да се пишат социални закони в една област на живота, където те не могат да се приложат, а да се създадат условия за самия живот, от който могат да възникнат такива закони. В наши дни този живот е погълнат от икономиката; първата стъпка в правилната посока е да се възстанови неговата независимост.

За да се види ясно идеята за троичния ред, човек трябва да е склонен да разбере, че вътрешните сили на икономическия живот трябва постоянно да се коригират отвън, ако не искаме от самия него да възникнат пречки за собственото му развитие. Необходимите корекции ще дойдат тогава, когато има независим духовно-културен живот и съответната независима правна сфера, която да го обезпечава.

По този начин не се унищожава единството на социалния живот. В действителност то възниква за пръв път в пълния му смисъл. Това единство не може да се постигне с директиви или постановления на някаква централизирана власт. На единството трябва да му се позволи да възникне чрез взаимодействието на отделните сили, които обаче съществуват отделно, за да живеят като едно цяло.

Опитите да се създават правни регулации за отношенията в днешния икономически живот, които се извличат от самата икономика, не могат да се разглеждат като аргументи против троичния социален ред. Напротив — хората трябва да прозрат, че точно тези опити и провали са поводът да признаем, че троичният социален организъм е идеята, която се изисква от съвременния живот.

Социалният дух и социалистическите суеверия

Статия 13. Превод: Иван Стаменов

Докато обсъждат причините за съвременните социални проблеми, хората обикновено подчертават факта, че нито собственикът на средствата за производство, нито работникът могат да разглеждат произвеждания продукт с пряк личен интерес. Собственикът иска да произвежда стоки, защото те му носят печалба. Работникът ги произвежда, защото трябва да се труди за препитанието си. Нито един от двамата обаче не изпитва задоволство от самата произведена стока. Всъщност с това засягаме една много съществена част от социалния въпрос — липсата на каквато и да било лична връзка между производителите и стоките, произвеждани от съвременната индустрия.

От друга страна обаче, трябва да ни е ясно, че тази липса на лична връзка е необходимо следствие от съвременните технологии и съпътстващото ги механизизиране на работата. Това не може да се премахне от самия икономически живот. Стоките, произвеждани от дългите поточни линии на големите индустрии, не могат да са така тясно свързани с производителя, както са били стоките на средновековния занаятчия. Човек трябва да приеме факта, че, що се отнася до голяма част от човешката работна сила, онзи интерес, който е съществувал преди, вече го няма и е част от миналото. Но също така трябва да ни е ясно, че без заинтересованост човек не може да работи. Ако животът го заставя да върши нещо по принуда, той ще чувства битието си нерадостно и незадоволително.

Всеки, който безкористно се занимава със социалния въпрос, трябва да помисли за намирането на някакъв друг интерес, който да замени този, който вече е изгубен. Той обаче няма да го постигне, ако настоява, че икономическите процеси трябва да се направят главната функция на социалния организъм, а правната система и културният живот да се направят притурки към икономиката. Един огромен икономически конгломерат, какъвто е този според Марксистическия план с неговите „идеологически суперструктури“, вместо самостоятелни политическа и културната сфера, би превърнал човешкия живот в мъчение, тъй като ще задълбочи липсата на интерес към каквато и да било работа. Тези, които искат да въведат един такъв огромен конгломерат, не вземат предвид факта, че хората се зареждат с известно количество ентузиазъм, за да осъществят тази цел, но ентузиазмът обикновено приключва в мига, когато целта е постигната.

След това хората ще се окажат между зъбните колелета на една бездушна социална машина и неизбежно ще бъдат пресушени от всичко, наподобяващо воля за живот. А това, че една такава цел подбужда ентузиазъм сред широките маси на населението е просто следствие от повяхващия интерес към плодовете на труда им, който не е бил заменен с поощряването на какъвто и да било друг интерес. Подбуждането на такъв интерес би трябвало да е специфичната работа на онези, които днес заемат място в духовно-културната сфера и са съхранили възможността си да мислят отвъд чисто икономическите интереси към нещата, съставляващи социалното добруване. Тези хора трябва да свикнат да виждат, че съществуват две сфери на интерес, които трябва да заемат мястото на стария интерес към работата.

В социален ред, основан на разделението на работната сила, работата на даден човек може и да не му носи лично удовлетворение заради самия него, но все пак може да му носи удовлетворение, ако той има интерес към онези, заради които работи. Такъв интерес обаче трябва да се развива в живо общество. Правно-юридическа система, в която всеки индивид е равен измежду равни, поощрява интереса на човек към събратята му. Човек работи в такава система заради другите, защото в основата на взаимоотношенията му с другите човеци намираме жива основа. От икономическата сфера човек научава само това, което другите искат от него. В рамките на живия правен и политически живот стойността на другите хора за даден човек се осъзнава от дълбините на човешката му природа, затова не се изчерпва само с необходимостта на човека да работи с други хора, просто защото това е необходимо, за да се произвеждат стоки, отговарящи на разни потребности.

Това е една сфера на интерес, която възниква от правна система, която е независима от икономическия живот. Към нея трябва да се прибави втора.

Човешко съществуване, което трябва да извлича съдържанието на културния си живот от икономическата система, ще бъде незадоволително, когато няма достатъчно интерес към продуктите от работата — дори тогава, когато интересът на хората един към друг адекватно се подхранва от правната сфера. В края на краищата на хората трябва да им просветне, че те търгуват един с друг само заради едната търговия. А търговията придобива смисъл само когато служи на нещо в човешкия живот, което излиза извън икономиката, нещо доста независимо от всичко комерсиално. Работа, която не носи вътрешно удовлетворение, ще придобие стойност, ако се извършва от човек, за когото, ако го погледнем от по-възвишена духовна гледна точка, може да се каже, че се стреми към цели, за които икономическата дейност е само средството. Този възглед за живота от духовна гледна точка може да се придобие само в свободен духовно-културен клон на социалния организъм. А духовно-културен живот, който е „суперструктура“ или придатък на икономиката, се проявява само като средство за икономически цели.

Сложната съвременна индустрия с нейната механизация на човешкия труд създава изискване за уравновесяване чрез свободен, самоподхранващ се духовно-културен живот. По-ранните епохи на човешката история можеха да си позволят смесването на икономически интереси и културни импулси, защото тогава индустрията все още не беше станала плячка на механизацията. Ако не искаме човешката природа също да загине от тази механизация, при която човешки същества стават част от тази механизирани работна система, техните души трябва винаги

да са в състояние да се издигат свободно към общение с по-висшите светове, до които те се чувстват приближени от свободния духовно-културен живот.

Би било късогледство да се възразява на предложението за свободен духовно-културен живот и за свободна правна сфера, изисквани от нуждата за равенство между хората, като се казва, че двете нямало как да надмогнат икономическото неравенство, което е най-потискащото от всичките. Самата съвременна икономическа система е довела до тези неравенства, защото никога, поне досега, не е допускала да се развиват отделно от нея необходимите ѝ правна система и духовен живот.

Марксисткият ум вярва, че всяка форма на икономическо производство подготвя пътя за следващата по-усъвършенствана форма, както и че когато този подготвителен процес завърши, тогава чрез „еволюцията“ по-висшата форма непременно трябва да замени по-низшата. В действителност, съвременната форма на производство не възниква от стари икономически методи, а по-скоро от юридическите форми и културните перспективи на по-ранна епоха. Но, като дадоха нова форма на икономическия живот, самите те⁸ остаряха и се нуждаят от обновяване.

Да се твърди, че правата и културата могат да се извлекат от формите на икономическа дейност — това е най-лошото измежду всички възможни суеверия. Едно такова суеверие помрачава както човешкия ум, така и целия живот. То отклонява духа ни от извора му, като подменя източника с нещо недуховно. Лесно е да се подведем по онези, които ни казват, че духът се самопоражда от недуховното, понеже ние предпочитаме да възхваляваме тази илюзия, която ни спестява усилията да осъзнаем, че възтържествуването на духа е възможно само след упорита работа на духа.

Педагогическата основа за Валдорфското училище

Статия 14. Превод: Григор Самуилов

Целите, които Емил Молт се опитва да реализира чрез Валдорфското училище, са свързани с твърде определени възгледи за социалните задачи на настоящето и близкото бъдеще. Духът, в който училището изисква да бъде водено, трябва да произтича от тези възгледи. Това е училище, свързано с промишлената предприемчивост. Чудатото място, което модерната промишленост е заела в еволюцията на социалния живот, на практика оставя печата си върху модерното социално движение. Родители, които поверяват децата си на това училище, трябва да очакват, че техните деца ще бъдат образовани и готвени за практическа работа в живота по начин, който отчита това модерно движение. Затова е необходимо в основите на училището да се започне от образователни принципи с корени в необходимостите на модерния живот. Децата трябва да се обучават и образоват по такъв начин, че техните животи да задоволяват изисквания, които всеки може да подкрепя, независимо от коя от наследените социални класи е човек. Това, което актуалната реалност на модерния живот изисква от хората, трябва да намери отражението си в организацията на училището. Това, което е необходимо да бъде водещият дух в този модерен живот, трябва да бъде събудено в децата чрез образование и обучение.

Ще е фатално образователните възгледи, върху които се гради Валдорфското училище, да бъдат доминирани от дух, който не е в крак с живота. В днешно време такъв дух може прекалено

⁸ Юридическите форми и културните перспективи от по-ранната епоха — бел. пр.

лесно да възникне, защото хората са започнали да чувстват изцяло ролята за неотдавнашното разрушение на цивилизацията, която изигра нашата погълнатост в материалистичния начин на живот и мислене в последните две десетилетия. Това чувство ги кара да желаят нов, идеалистичен начин на мислене за уреждането на обществените работи. Всеки, който обърне вниманието си за развитието на образователния живот и на системата за обучение, ще желае да види такъв начин на мислене приложен особено там. Това е мисловно поведение, което показва много добра воля. Не е нужно да споменаваме, че тази добра воля трябва да бъде ценена. Ако бъде използвана правилно, тя може да служи за събирането на хора около инициативи за социални начинания, изискващи нови основи. Въпреки това, нужно е в този случай да се посочи, че и най-добрите намерения трябва да бъдат спрени, ако не отчитат тези основополагащи условия, които се основават на практическо вникване в нещата.

Следователно, това е едно от условията за разглеждане, когато се планира основаването на каквато и да е институция като Валдорфското училище. Идеализмът трябва да работи в духа на учебния план и методология на училището. Но трябва и да бъде идеализъм, който има силата да събужда у младите и растящи човешки същества силите и уменията, от които те ще имат нужда в по-късния си живот, за да имат пособията за работа в модерното общество и за да добиват за себе си адекватна храна.

Педагогиката и инструкционната методология ще могат да осъществят това условие единствено чрез действително знание за развитието на човешкото същество. Прозорливи хора днес се обявяват за образование и обучение в посока не само култивирането на едностранчиво знание, но и на умения; образование не само в посока култивиране на интелектуални способности, но и на развиване на волята. Обосноваността на тази идея е неоспорима; но е невъзможно да се развива волята и това чувство на здравословност, на която почива, докато не развием вникването в нещата, което събужда енергийните импулси на волята и чувствата. Честа съвременна грешка в това отношение е не, че хората пренасищат младите умове с прекалено много концепции, а че видовете концепции, които се култивират, са изпразнени от всякаква животворна сила. Всеки, който вярва, че може да култивира волята, без да култивира концепции, които ѝ дават живот, страда от заблуда. Работа на съвременните учители е да разберат това ясно; но това ясно разбиране може единствено да изхожда от живо разбиране за цялото човешко същество.

Според настоящия план Валдорфското училище ще е основно училище, в което образователните цели и учебен план се базират на живота вникване на всеки отделен учител в цялостната природа на човешкото същество – доколкото това е възможно в сегашните условия. Разбира се, децата трябва да са достатъчно напреднали в различните училищни класове, за да удовлетворят наложените от текущите възгледи стандарти. В тази рамка обаче педагогическите идеали и учебен план ще добият форма, която възниква от знанието за човешкото същество и реалния живот.

Децата са поверени на основното училище в период от живота им, когато душата преминава през много важни трансформации. От раждането до приблизително 6-тата или 7-мата година, човешкото същество по естествен начин се оставя на всичко непосредствено обграждащо го в средата му, и така, чрез имитативния инстинкт, дава форма на своите собствени зараждащи се сили. От този период нататък детската душа свободно приема в съзнанието си това, което образователят и учителят дават, което влияе на детето в резултат на естествения авторитет на учителя. Този авторитет не се подлага на съмнение заради смътното чувство на детето, че в учителя съществува нещо, което съществува също така и в него. Човек не може да преподава и да е образовател, ако не приеме чрез пълно вникване в нещата позиция към детето, която отчита в най-пълнен смисъл тази метаморфоза от порива да се имитира до способността да се усвоява на основата на естествена връзка на базата на авторитет.

Модерният светоглед, базиран на природния закон, не подхожда към тези факти на човешкото развитие в пълно съзнание. За да ги наблюдаваме с необходимото внимание, трябва да имаме усещане за най-фините манифестации на живота в човешкото същество. Този вид усещане трябва да протича в цялото изкуство на образованието; то трябва да оформя учебния план; то

трябва да живее в духа, обединяващ ученик и учител. В образоването, това което учителят прави, може да зависи само донякъде от това, което той заема от една обща, абстрактна педагогика: то трябва да е по-скоро новораждащо се всеки момент от живо разбиране за младото човешко същество, което се обучава.

Критика на това твърдение е, че не работи в големи класове. Тази критика е без съмнение обоснована в някакъв ограничен смисъл. Но отвъд тази ограниченост, тази критика единствено показва, че е присъща на мислене, което произхожда от абстрактни образователни норми, защото истинско живото изкуство на образованието, основано на истинно знание за човешкото същество, носи със себе си силата, която пробужда интереса на всеки ученик — така че няма нужда за директна „индивидуална“ работа, за да се запази вниманието му към предмета. Един учител може да изложи основата на преподаването си по такъв начин, че всеки ученик да я усвоява по свой собствен индивидуален начин. Това изисква просто, каквото и да прави учителят, то да бъде достатъчно „жизнено“. Ако някой има истинско усещане за човешката природа, развиващото се човешко същество се превръща за него в интензивна, жива загадка, която при самия опит тя да бъде разгадана предизвиква в ученика жив интерес по емпатичен път. Такава емпатия е по-ценна от индивидуалната работа, която може прекалено лесно да осакати собствената инициативност на детето. Може наистина да бъде заявено — отново, в граници — че големите класове, водени от учители, пропити с живота, който идва от истинно знание за човешкото същество, ще постигат по-големи резултати, отколкото малки класове, водени от учители, които се водят от стандартни образователни теории и които нямат шанс да практикуват живот на истинско знание в работата си.

Не толкова външно маркирано като трансформацията на душата, която се случва през 6-тата или 7-мата година, но не и по-малко важно за изкуството на образование, е промяната, която проникателният поглед на науката за човешкото същество показва, че се случва около края на 9-тата година. В този период чувството за Себе придобива форма, която събужда в детето връзка към природата и света около него по такъв начин, че на детето вече може да се говори повече за връзките между самите обекти и процеси — докато преди то е имало интерес почти изцяло само за обектите и процесите във връзка с човека. Факти от този вид в развитието на човека трябва да бъдат по-внимателно следени от учителя. Защото, ако въведем в детския свят от концепции и чувства каквото съвпада точно в този период от живота с посоката, поета от неговите собствени развиващи се сили — така даваме жизненост на растежа на цялостната личност и това остава извор на сила през целия живот. Ако в някакъв период от живота се работи против зародиша на тези развиващи се сили, така се отслабва индивидът.

Знанието за специалните нужди за всеки период от живота предоставя основа за изготвянето на удачен учебен план. Това знание може също да бъде основа за справяне с учебни предмети в следващи периоди. До края на 9-тата година, детето трябва да бъде запознато до определено ниво за всичко, което е влязло в човешкия живот чрез растежа на цивилизацията. Така докато първите учебни години са за това, да се научи детето да пише и чете добре, учението трябва да се върши по такъв начин, че да позволява основният характер на тази фаза от развитието да бъде задоволен. Ако преподаваме неща по начин, че да правим едностранчиви твърдения спрямо интелекта на детето и само за абстрактното усвояване на умения, тогава развитието на естествената воля и чувствителност спират; докато ако детето учи по начин, който извиква цялото му същество, той или тя се развиват цялостно. Рисуване по детски маниер, или дори примитивен вид рисуване, извиква интереса на цялото човешко същество в това, което извършва. Затова трябва да се остави писането да израсне от рисуването. Може да се започне с фигури, при които самото детско и артистично чувство на ученика влиза в действие; от тях се развиват буквите на азбуката. Започвайки с дейност, която по силата на артистичността си извиква цялостно човешкото същество, трябва да се развие писането, което клони към интелектуалното. И трябва да се остави четенето, което концентрира силно вниманието в сферата на интелектуалното, да възникне от писането.

Когато хората осъзнаят колко много може да се спечели за интелекта от това ранно артистично образование на детето, те ще са склонни да позволят на изкуството да заеме

достойното си място в основното училищно образование. Изкуството на музиката, рисуването и моделирането ще получи достойно място в програмата на обучение. Този артистичен елемент и физическите упражнения ще бъдат въведени в удачна комбинация. Ще бъдат развити дейни игри и гимнастика като израз на чувства, извикани от самата природа на музиката и речитирането. Евритмичното движение — движение с мисъл — ще замени тези движения, основани само на анатомията и физиологията на физическото тяло. Хората ще открият колко голяма сила се спотайва в артистичния начин на обучение за развитието на волята и чувствата. Въпреки това, да учиш или обучаваеш по такъв начин и да постигаш ценни резултати, може да бъде постигнато само от учители, които имат достатъчно силна проникателност за човешкото същество, за да разбират ясно връзката между методи, които те използват и свързаните с растежа сили, които проявяват себе си в периодите на живота. Истинският учител, истинският образовател не е някой, който е учил образователната теория като наука за управляване на децата, но е човек, в който педагогът в него е бил събуден от осъзнаването за човешката природа.

От главно значение за култивирането на жизнен усет у детето е то да развие отношението си към света по такъв начин, по който то се развива, когато сме склонни към фантазия. Ако самият образовател не е фантаст, тогава детето не е в опасност да стане фантаст, щом учителят извиква във въображението сферите на растенията и животните, или на небето и звездите в душата на детето по приказан начин.

Визуалните пособия са несъмнено оправдани в известни граници; но когато дадено материалистично убеждение води хората да опитват разширяване на тази форма на учителстване за всяко възможно нещо, те забравят, че има и други сили в човешкото същество, които трябва да се развиват и които не могат да бъдат адресирани посредством визуалното наблюдение. Например определени неща придобиваме изцяло чрез паметта, която е свързана със силите свързани с растежа — сили в активност между 6-тата-7-мата година и 14-тата година на живота. Това е тази същност на човешката природа, върху която трябва да се основава преподаването на аритметиката. Наистина аритметиката може да бъде ползвана да култивира способността за запаметяване. Ако пренебрегваме този факт, можем да се изкушим (особено при преподаване на аритметика) да извършим образователната грешка да преподаване с визуални помощи за това, което трябва да се преподава като упражнения по запаметяване.

Можем да изпаднем в същата грешка, като се опитваме твърде загрижени да накараме детето да разбере всичко, което му се казва. Волята, която провокира това, е несъмнено добра, но не отчита коректно какво значение има това, когато по-късно в живота съживяваме в нашата душа нещо, което сме придобили просто чрез запаметяване като по-млади, а сега откриваме в зрелите си години, че сме стигнали момент да разберем същото самостоятелно.

Тук без съмнение всеки страх от това, ученикът да не приеме активен интерес в уроците, които разчитат само на запаметяване, ще трябва да бъде противодействан с оживен начин на преподаване от учителя. Ако учителят занимае цялото си същество с преподаването, тогава той може безопасно да внесе спрямо детето неща, за които пълното разбиране ще дойде чрез радостно спомняне в по-късен етап на живота. Има нещо, което постоянно освежава и засилва вътрешната субстанция на живота при такова спомняне. Ако учителят помага за това засилване, той ще даде на детето безценно съкровище по пътя на живота. По този начин също учителят ще избегне израждането на визуалната помощ в баналност — която възниква, когато един урок е прекалено адаптиран за разбирането на детето. Баналността може да е предвидена като реакция за възбуждане на собствената активност на детето, но резултатите от това губят силата си с края на детството. Запаленият огън вътре в детето от живия огън на учителя по въпроси, които по някакъв начин са отвъд разбирането на детето, остава активна и пробуждаща сила през живота на детето.

Ако след края на 9-тата година един учител започне да избира описания на естествената история от растителното и животинското царство — използвайки ги за разбиране на човешкото и феномена на човешкия живот чрез природните форми и процеси — тогава този учител може да помогне за извикването на сили, които в тази възраст се борят да се родят от дълбините на човешката природа. В последователност е с характера на детското чувство за себе си на тази

възраст, да вижда качествата, които природата разделя между разнородни видове от растителното и животинско царство като обединени в едно хармонично цяло — на върха на природния свят, олицетворено в човешкото същество.

Около 12-тата година настъпва нова повратна точка в развитието на детето. То узрява за развитието на уменията, които го водят към цялостно разбиране на неща, които трябва да се разглеждат без препратки към човешкото същество: като минералното царство, физичния свят, метеорологичните феномени и т.н. Най-добрата позиция в такъв случай — от такива упражнения, които са основани изцяло на естествения човешки инстинкт за дейност през връзка към практически цели, до други, които ще са вид обучение за реална работа — ще последва от знанието за характера на следващите периоди в живота.

Казаното тук по отношение на определени части от учебния план може да се отнесе и към всичко, което трябва да се преподава на ученика до 15-тата му година.

Не трябва да има страх от това, основните училища да оформят ученици в състояние на душата и тяло непригодно за практичен живот, ако принципите на образование и преподаване са допуснати да произлизат, както беше описано, от вътрешното развитие на човешкото същество. Защото човешкият живот сам е оформян от вътрешното си развитие; и не можем да влезем в живота по по-добър начин от това, когато чрез развитието на нашите собствени вътрешни способности можем да се присъединим към това, което други преди нас, с подобни вътрешни човешки способности, са вплътили в еволюцията на цивилизования свят. Вярно е, че за да са двете в хармония — развитието на ученика и развитието на цивилизования свят — ще е необходима голяма група от учители, които не се ограничават до образователната рутина със строго професионални интереси, но които имат активен интерес към цялостния живот. Такива учители ще открият как да събудят в идващите поколения чувство за вътрешната духовна субстанция на живота, както и разбиране за реалната практичност в живота. Ако преподаването се провежда по такъв начин, младото човешко същество на възраст от 14 или 15 години няма да страда от липса на разбиране за важни неща в земеделието и промишлеността, търговията и пътуването, които помагат да се изгради колективния живот на човечеството. Ученикът ще е придобил знание за неща и за практически умения, които ще му помагат да се чувства у дома си в живота, който ще го приеме в потока си.

Ако Валдорфското училище иска да постигне целите на основателя си, то трябва да е основано на образователни принципи и методи — каквито са описаните тук. Тогава то ще е способно да дава такова образование, което позволява на тялото на ученика да се развие здравословно и спрямо нуждите си, защото на душата (на която това тяло е проявлението) е позволено да расте по начин, съвместим със силите на нейното развитие. Преди откриването му беше опитана подготвителна работа с учителите, така че училището да може да работи спрямо предложената цел. Тези, които се занимават с управлението на училището, вярват, че в преследването на тази цел те донасят нещо в образователния живот съгласно модерното социално мислене. Те чувстват отговорността, неизбежно свързана с такова начинание; но те мислят, че в съвременните социални изисквания наш дълг е да предприемем това, когато условията го позволяват.

Главната заблуда в социалната мисъл

Статия 15. Превод: Иван Стаменов

Една идея, каквато е тази за троичния социален организъм, постоянно се сблъсква със следното възражение: „Социалното движение се мъчи да премахне икономическото неравенство. Как тази цел ще се постигне чрез промени в културния живот и в правната система, в случай че те се управляват доста независимо от икономическия процес?“

Такова възражение се прави от хора, които могат да видят наличието на икономически неравенства, но не виждат, че тези неравенства се създават от човешките същества, живеещи заедно в социалното тяло. Те виждат, че икономическият ред на обществото намира изражение в условията за живот на хората. И целят да направят така, че за много хора да е възможно да се радват на онова, което на тях им изглежда като по-добри условия за живот. Те вярват, че тази възможност ще се осъществи, щом в социалния ред се извършат промените, които са намислили.

За всеки, който гледа по-задълбочено в човешките отношения, е ясно, че главната причина за днешното социално зло е в този начин на мислене, който е станал преобладаващ. В очите на много хора икономическата система изглежда твърде отдалечена от представите им за културна и правова сфера, затова не могат да разберат как тези сфери могат да заемат адекватно място в човешкото битие. Икономическите условия на хората са следствие от отношенията, които градят помежду си чрез духовните си таланти и чрез преобладаващото правно устройство помежду им. Всеки, който разбира това, не може да си представи, че би могъл да намери каквато и да било икономическа система, която сама по себе си да осигури условия за живот на хората, които да са подходящи за тях. Във всяка икономическа система това, дали услугите на даден човек ще имат съответните реципрочни услуги, необходими за нормална житейска ситуация, ще зависи от това, дали хората в тази икономическа система са духовно настроени в умовете си и дали тяхното чувство за ред и справедливост ще ги води към регулация на взаимоотношенията им.

През последните три или четири столетия цивилизованата част от човечеството дължи еволюцията си на импулси, които правят извънредно трудно добиването на представа за истинската съществуваща връзка между икономиката и културата. Оплели сме се в сложна мрежа от взаимовръзки. Технологичните постижения в индустрията са сложили такъв отпечатък, че вече трудно се правят паралели с културните и правните концепции, които сме развивали досега в историята. Хората свикнаха да наблюдават културния прогрес от последните години с неподправено възхищение, но им убягва следното: културният прогрес беше постигнат основно в областите, които са директно свързани с индустрията. Науката несъмнено има огромни и безспорни постижения, но тези постижения са най-големи в сферите, където са направени с оглед на икономиката и според изискванията на индустриалния живот.

Под влиянието на този вид културен прогрес ръководните кръгове развиха умствения навик да основават мненията си относно всички житейски отношения върху икономическа основа. В повечето случаи те не осъзнават, че оформят възгледите си по този начин. Те проявяват несъзнателно този начин на преценка. Вярват, че действат според какви ли не етични и доброжелателни мотиви, но несъзнателно работят заради схващания, формирани от технологично-индустриалната икономика. Те мислят с икономически термини, но вярват, че принципите им са етични, религиозни и естетически.

Този мисловен навик на управляващите класи през последните години беше превърнат в догма от социалистите. Те са уверени, че целокупният живот се обуславя от икономиката, защото са наследили този начин на мислене от онези, от които, повече или по-малко съзнателно, мислят по същия икономически начин. Затова тези социалистически мислители искат да променят икономическата система според това, което според тях е довело до необходимостта от спешна промяна. За тях е невъзможно да забележат, че биха усилили влиянието на това, което всъщност не искат, ако действията им се ръководят от идеи, които са довели точно до проблема, който искат да

разрешат. Причината за това е, че хората се придържат много по-упорито към идеите и мисловните си навици, отколкото към външните институции.

Днес обаче е достигната една точка в човешката еволюция, когато самото естество на тази еволюция настоява за прогрес не само в нашите институции, но също и в мислите ни и в мисловните ни навици. Това е изискване на човешкото развитие, а съдбата на социалното движение зависи дали това изискване ще се удовлетвори. Колкото и да е все още странно за много хора, все пак е вярно, че съвременният живот е придобил форма, която не може да се овладява от стари идеи.

Мнозина основателно казват, че към социалния проблем трябва да се подходи по начин, различен от този, да речем, на Сен Симон⁹ или Оуен¹⁰ или Фурие¹¹, че духовни импулси, каквито са техните, не могат да доведат до промяна в икономическия живот. Така те стигат до извода, че духовните импулси са съвършено неспособни да упражнят преобразуващ ефект върху социалния живот. В действителност тези мислителци са извличали интелектуалните си концепции от една форма на духовния живот, която по своята природа вече не е била адекватна на икономическия живот в наше време. Вместо тогава да стигнат до ясното заключение, че „в такъв случай се нуждаем от нова форма на духовен и правов живот“, хората оформят мнението, че желаните социални условия ще възникнат от само себе си от икономическата сфера. Реално обаче ще настъпи икономически хаос, ако в по-нататъшния прогрес на еволюцията не се направят стъпки напред в духовно-културната сфера и в правната сфера — такива, каквито ги изисква новата епоха.

Всичко, което ще се случва в социалната сфера сега и в близкото бъдеще, зависи от куража да се направи тази стъпка напред в култивирането на духа и в установяването на правото. Ако нещо не произлиза от този кураж, то може да носи много добри намерения, но няма да доведе до устойчив социален модел. Ето защо най-голямата социална нужда е да се добие проникателен и всеобхватен възглед, според който единствената основа, върху която човечеството може да израсне по правилен начин, е култивирането на нов духовен живот. Плодовете на това култивиране ще се пренесат и в структурирането на икономиката. Ако икономическият живот опитва със собствените си сили да еволюира в нова форма, единствено и само ще пропагандира и умножава своите стари недостатъци и вреди. Докато от икономическия живот се очаква да определя какви бихме могли да бъдем, ще се добавят нови злини към старите. Така ще е, докато човечеството разбере, че човешкото същество — водено от собствения му дух — трябва да даде необходимото на икономическия живот; както и че хората трябва да са способни съзнателно да работят за това, което сега изискват несъзнателно.

Корените на социалния живот

Статия 16. Превод: Иван Стаменов

В книгата „Същност на социалния въпрос“ направих сравнение между социалния организъм и природното тяло на човека. Но изтъгнах и колко подвеждащо може да бъде, когато подобна идея се приложи за нещо различно. Всеки, който си представя образ за функцията на

⁹ Бел. пр.: Анри дьо Сен-Симон, 1760-1825, французин, основател на школата на утопичния социализъм и определян като първи идеолог на индустриалното общество.

¹⁰ Бел. пр.: Робърт Оуен, 1771-1858, британец, един от основателите на утопичния социализъм и кооперативното движение.

¹¹ Бел. пр.: Франсоа Мари Шарл Фурие, 1772-1837, французин, философ и утопичен социалист.

клетките или на даден орган в човешкото тяло, както ни го представят естествените науки, а след това продължи да си представя социални клетки или социални органи, като по този начин опитва да разбере устройството и условията за живот социалното тяло, много скоро ще изпадне в напразна главоблъсканица от аналогии.

Съвсем друго е, когато се отбелязва, както в „Същност на социалния въпрос“, че с помощта на интелигентно изучаване на човешкия организъм можем да се обучим в начин на мислене, който се изисква за истинското разбиране на процесите в социалния живот. Чрез едно такова обучение човек придобива умението да разглежда социалните факти не с предразсъдъци, а като ги оценява според законите на тяхното собствено естество. Това е нужно най-много от всичко в нашето съвремие. Днешните хора са тясно впримчени в партийни позиции по отношение на социалните си преценки, а партийните мнения не се оформят въз основа на условията в живота и взаимозависимите изисквания в целия социален организъм, а въз основа на слепите чувства на отделни хора или определени групи. Ако методите за преценка, употребявани в партийните програми, се използваха в изучаването на човешкото тяло, скоро щеше да стане ясно, че, вместо да помагат за разбирането му, тези методи само пречат.

В едно органично тяло поглъщаният въздух трябва постоянно да се преобразува в неизползваема субстанция, кислородът трябва да стане въглероден двуокис. Съответно, трябва да има процеси, при които изменената и вече неизползваема субстанция се заменя с използвана. Всеки, който сега помисли относно знанието за човешкия организъм и го приложи разумно и без предразсъдъци към известното за социалния организъм, ще открие, че има една система в този социален организъм, а именно — икономическата система, която, ако функционира правилно, постоянно създава условия, на които трябва да се противодейства с други функции. Точно както в човешкото тяло не може да се очаква от системата, която е създадена да консумира приетия кислород, да прави кислорода отново използваем, така не трябва да се предполага, че самите икономически процеси могат да породят функциите, необходими да направят добро от това, което бизнесът в тази система преобразува от живот в ограничаващ живота продукт.

Необходимото противодействие може да се осигури само от отделната дейност на две други системи, различни от икономическата: тяло от закони, което определя формата си в съответствие със своята естествена природа, и духовно-културен живот, израстващ свободно от своите корени, напълно независим от икономическата система и правната система. Само повърхностен критик би казал: „И после какво? Нима целите на културния живот не трябва да се съобразяват със съществуващите юридически закони?“ Определено трябва да се съобразяват. Но имаме един случай, когато хората, работещи в културния живот, са зависими от правния живот; и доста по-различен случай, когато работата върху културния живот се разгръща независима от институциите в правовата сфера. Идеята за троичния социален ред е сред тези, на които много се възразява поради различни предразсъдъци. Но също така тези възражения се разпадат на парчета, когато човек ги разгледа от край до край.

Икономическият живот си има свои закони. И като следва тези свои закони, той създава условия, които унищожават социалния организъм, в случай че са единствените действащи. Ако някой обаче опита да премахне тези условия с помощта на икономически средства, унищожава самия икономически процес. В съвременния икономически процес се поражда зло чрез контрола на средствата за производство от частния капитал. Ако някой опита да унищожи това зло чрез икономически мерки, например обществен контрол на средствата за производство, би подкопал съвременната индустрия. Човек обаче може да работи срещу тези зли сили, като създаде, успоредно на икономиката, една независима правова система и един свободен духовен живот. По този начин злото, което възниква — а то ще продължава да възниква — от икономическия живот, ще се отстранява още при възникването му. Тогава няма първо да възниква злото, а на хората да им се налага да страдат от него, преди да изчезне, а по-скоро другите системи на организма, които съществуват заедно с икономическите институции, при всеки отделен случай ще отстраняват вредите.

Партийните мнения в наши дни размътват човешкия разсъдък, пречат му да види законите на живота в социалния организъм и го запращат в потока на сектантските страсти. Спешно необходимо е тези партийни позиции да претърпят корекция от среди, в които човек може да се научи да бъде непредубеден. Той може да се научи на това, като изучава условията, които, поради собствената си природа, предизвикват безпристрастна преценка, а в резултат мисленето се превръща в собствения си коректив. Човешкият организъм позволява такива условия.

Разбира се, ако за коректив се прилагат само конвенционалните научни възгледи, няма да се стигне далеч. В много отношения на тези възгледи им липсва силата, необходима за дълбоко проникване в природните факти. Ако все пак някой опита да се придържа към самата природа, вместо само към различните концепции за природата, ще се намери в по-добро положение да се учи безпристрастно, отколкото ако беше сред партийни възгледи. Въпреки добрата воля на много природоизследователи, които полагат усилия да превъзмогнат материалистичните си убеждения, обичайните концепции на природните науки днес продължават да са силно напоени с материализъм. Духовното съзерцаване на природата ще промени този материализъм, а това духовно съзерцаване на природата ще осигури и средствата за онова трениране на мислите, което, наред с други неща, прави възможно да разберем всеобхватно социалните организми.

Идеята за троичния социален ред не взема назаем факти от естествената наука, като просто ги пренася в областта на социалния живот. Тя използва изучаването на природата само като средство за придобиване на умението да се наблюдават безпристрастно социалните факти. Това трябва да се има предвид от онези, които изучават идеята по повърхностен начин — идеята за обновление разглежда тричленното разделение на социалния живот по същия начин, по който можем да говорим за троично разделение на биологичния човешки организъм. Всеки, който сериозно изучава характеристиките на човешкия организъм, е наясно, че той не може просто да бъде отнесен като шаблон спрямо другия. Но методът на изучаване, който сме длъжни да използваме по отношение на човешкия организъм, ще пробуди и начина на мислене, който ще ни позволи да намерим верния път сред социалните факти.

Един такъв метод — казват някои — би изхвърлил всички социални идеи в отдалечената област на „сивата теория“. Но би могло също да се каже, че едно такова схващане може да се поддържа само от някой, който разглежда това „изхвърляне“ някъде отстрани. Безспорно всичко, което се разглежда повърхностно и отдалече, ще изглежда сиво. От друга страна, нещата, които се пораждат от по-близките ни страсти, ще имат цвят. И все пак, ако се приближите до това, което ви изглежда сиво, ще откриете, че нещо започва да се раздвижва, както и че то е различно от всякакви страсти — то съответства на всичко човешко и на нещата, за които човек ослепява, когато ги разглежда от позицията на партиите и групите становища.

Днес има изгаряща необходимост от приближаване до истинската човешка същност. Идеологическите преструвки на враждуващите партии направиха достатъчно. Време е човек да проумее, че нанесените поражения не могат да се поправят с нови враждуващи лагери, а само чрез признаване на онова, което самата история изисква на този етап от човешката еволюция. Лесно е да виждаме злото и да искаме програми за неговото премахване, но това, което е необходимо, е да се проникне с разбиране чак до корените на социалния живот. И чак когато излекуваме тези корени, можем да очакваме здрав цъфтеж и добри плодове.

Основата за троичния социален ред

Статия 17. Превод: Иван Стаменов

Естеството на троичният социален ред е такова, че ние гледаме на социалните отношения без партийни или класови предразсъдъци и питаме: какво трябва да се направи на този етап от човешката еволюция, за да създадем приложими социални форми? Всеки, който иска добросъвестно и честно да отговори на този въпрос, ще се сблъска с един факт, който той или тя не може да пренебрегне — а именно, че в наши дни икономическата и политическата сфера са в унищожителен конфликт помежду си.

Класовото разделение, което е основата на съвременния обществен живот, възниква заради икономически обстоятелства. В хода на икономическата еволюция (и в резултат на тази еволюция) един човек става работник, друг — индустриалец, а трети се занимава с някаква културна дейност. Социалистическите идеологии неуморно изтъкват този факт в началото на своите програми, като мислят, че той им носи аура на важност. Те обаче не осъзнават, че важният въпрос е друг — да се прозре защо икономиката е успяла да наложи своето огромно влияние за разслоението на обществото. Те не виждат, че това разделение се появи, защото индустриалната система нямаше опозиция от страна на правната (политическата) система, която можеше да противодейства на нейното влияние. Всеки човек беше пометен от силите на икономиката до място, на което се озова сам и му беше възможно да живее само в рамките на условията, позволени му от икономическия живот.

Хората вече не се разбират помежду си, затова на човек не му остана друго, освен да се надява, че чрез гласуване заедно с други на същото ниво ще премахне тези с повече власт. Тепърва от дълбините на човешката еволюция трябва да изникне политическа или правна форма, която е способна отново да събере изолираните човешки групи. Хората не виждат, че политиката и правото трябва да са в противовес на икономическите сили.

Никой не трябва да продължава икономическия живот такъв, какъвто стана наложителен заради обстоятелствата от последните два века, докато в същото време поставя хората в социални позиции, явили се като следствие от политическите теории, принадлежащи на отминали времена. Също така никой не трябва да таи надежди, че класовото разделение, което възникна, без да донесе никакви нови политически течения, може да послужи като изходна точка за реформата на социалния организъм. Естествено, класите, които се чувстват потиснати, няма да приемат това твърдение. Те казват: „Ние имаме нови политически възгледи от над половин век.“ В книгата ми „Същност на социалния въпрос“ показвах, че това не е вярно и че не може да се разглежда сериозно с оглед на социалното обновление. Карл Маркс и неговите последователи безспорно успяха да привлекат една класа в борбата си; но те просто предложиха същите мисли като онези на хората от противниковите класи. Затова, ако борбата доведе до това, което мнозина желаят, от него няма да излезе нищо ново и добро. Ще се стигне до същата задънена улица, само дето ще управлява друга група.

От осъзнаването на това, разбира се, не следва автоматично идеята за троичния ред, но то е необходима стъпка в тази посока. Докато достатъчно много хора не получат проблясък да осъзнаят това, те ще се мъчат, като продължават да вадят от старите политически и правни идеи разни импулси, за които се предполага, че са адекватни на съвременните икономически условия. Докато не разберат това, те ще се страхуват от троичното устройство на социалния организъм, понеже то се сблъсква с обичайното им мислене.

Разбираме, че във времена на толкова много бедствия хората се страхуват от всеки призив за оригинално мислене — мислене, родено от дълбините на човешкия живот. Мнозина се чувстват смазани от тежестта на времената и са престанали да виждат идеите като творчески сили. Те

„чакат“, докато „условията“ създадат по-благоприятна социална среда. Но обстоятелствата никога няма да създадат нещо, което по-напред не е било внесено като човешки идеи.

„И все пак — казват някои от тях — дори най-добрите идеи са безсилни при практическото им приложение, ако ги отхвърлят житейските обстоятелства!“

Точно това е позицията и на троичния социален ред. Троичната идея започва с осъзнаването, че нито необмислените действия, нито непрактичните идеи са способни някога да доведат до жизнеспособен социален организъм. Ето защо и не пропагандира някоя стара политическа програма. Има вече достатъчно, които да учат хората, че тези програми може и да са „отлични“, „създадени от експерти“ или „вдъхновяващи“ нещо абстрактно, но реалността ги отхвърля.

В областта на икономиката троичната идея работи с природните и социалните реалности на съвременния живот; работи с чувството за право и справедливост, което се разви през последните няколко столетия; работи с един културен живот, който осигурява мъже и жени за социалния организъм, разбиращи неговите органични закони и подготвени да са от полза на обществото. В рамките на троичния ред на социалния организъм човешките същества ще открият, че е възможно да работят заедно по такъв начин, че от това сътрудничество ще могат да създават онова, което не може да се постигне от която и да било програмна теория.

Всеки, който не желае да види основната разлика между троичната идея и обичайните програми, ще отказва да бъде убеден, че тази идея може да е плодотворна. Идеята е в съзвучие с реалността; тя не се опитва да издевателства над живота с някаква политическа програма, а се стреми да създаде условия за живота, от който извира социални импулси и свободно се развиват. Въпросите на настоящето и близкото бъдеще не са такива, които могат да се решат само с интелект; те трябва да се решат в един жизнен процес, а този жизнен процес по-напред трябва да се създаде. Той ще добие истинската си форма, когато структурата на социалния организъм е такава, че трите жизнени сили в основата на човешкото битие се разгърнат в пълна форма — от едва съзнаван инстинкт към напълно съзнателна мисъл.

Много от онова, което днес се говори за социалния въпрос, създава впечатление на незрялост, ако го сравним с истинското разбиране за живота. Твърди се, че хората били твърде незрели, за да оформят живота си от идеи. Това не е вярно. Хората ще се окажат достатъчно зрели за решенията, стига да получат отговори, лишени от стари предразсъдъци.

Такова е сегашното положение, видно от един човек, който, на базата на живия си опит с пълната реалност, с мъка е достигнал до идеята за троичния ред. Той би искал да види как тази идея се осъществява. Но думите имат стойност само когато от тях се раждат дела.

Истинското просвещение като основа за социално мислене

Статия 18. Превод: Кирил Атанасов

Все повече хора заявяват, че не може да се намери изход от съвременния социален хаос освен ако нашите умове и сърца не се обърнат към духа. Мнозина стигат до това признание, понеже са разочаровани от последствията на сегашната политическа икономика, която е изградена само върху производството и разпределението на материалните блага.

Също доста очевидно е колко малко досега са плодовете от тази вяра в духа. Ако се очаква от нея да дойдат идеи за политическата икономика, тази вяра е обречена на провал. Искането за нещо

повече от просто споменаване на духа. Това споменаване може само да изрази дадена потребност, но по никакъв начин не може да я задоволи. Зад този факт човек трябва да разпознае един от проблемите на сегашното време и да се запита:

„Как се получава така, че даже тези, които днес смятат, че обръщането към духа е нужно за социалния живот, не правят нищо, освен да говорят за тази нужда? Защо те никога не успяват да обогатят нашата политическо-икономическа представа с духовност?“

Отговорът на този въпрос може да се намери, като се наблюдава развитието на начина на мислене, който е присъщ на днешната цивилизована част на човечеството. Тези представители на съвременната цивилизация, които са си изградили определена представа за света, смятат за белег на своя ненадминат „прогрес“ да говорят за „неопознаваемото“ зад всички неща. Постепенно се е наложило вярването, че само най-необразованите хора говорят за „същността на нещата“ или за „невидимите причини на видимите неща“. В наши дни този начин на мислене може да се прилага в изучаването на външната природа. Проявленията на природата се разкриват пред очите ни и даже онези, които не желаят дори да чуят за произхода на тези явления, камо ли да вникнат в тях, все пак могат да ги опишат, като в мисълта им има и някаква реалност.

Когато обаче този начин на мислене се приложи за политическата икономика, е обречен на пълен неуспех. Защото в този случаи проявлението идва преди всичко от хората; от човешките потребности и желания. В нас живее същината, за която хората си затварят очите, докато говорят за „неопознаваемото“ (такива са много последователи на новите мисловни школи). По този начин отминалата епоха доразвива навиците си на мислене в сегашната — те в политическата икономика водят само до разруха.

Човек може да наблюдава замръзването на водата или развитието на ембриона и да говори по много „авторитетен“ начин за „неопознаваемото“ в света, като по този начин предупреждава неговите съвременници да не подвеждат по фантастични спекулации за този незнаен свят. Но с такъв начин на мислене няма да намерим решение на икономическите проблеми, защото те изискват да навлезем в човешкия живот в неговата цялост. А тази цялост включва и духа, и душата, въпреки че те външно се разкриват само в потребността от задоволяване на материалните нужди.

Ние няма да създадем адекватната наука за политическата икономика, каквато изисква съвремението, докато хората не престанат да се задоволяват само със „споменаването“ на духа и душата, и не престанат да посичат всички опити да се достигне до истинско знание за духа, защото това било „ненаучно“ или „под нивото на образования човек“. За тях човешката същност ще остане неразбираема, докато те не признаят обвързаността на душата с това, което те желаят да избегнат в тяхното изучаване на природата.

Ако човек говори днес от своя собствен опит със свръхсетивното и защитава тезата, че единственият начин да се преодолее този господстващ материализъм е чрез изучаването на свръхсетивното, на него му отговарят, че материализмът е преодолян „научно“. Твърди се, че имало достатъчно дискусии на тази тема и те доказвали по „действителни“ научни методи, че материализмът не е достатъчен, за да обясни всички процеси в природата. На такова твърдение трябва да се отговори, че такива дискусии може да са много интересни теоретически, но те не преодоляват материализма. Материализмът ще се преодолее, когато не само се докаже теоретически, че има повече факти в света, отколкото се възприемат със сетивата ни, но и когато живият дух вдъхновява нашето изучаване на света и процесите в него. Само този дух, насочващ човешките възприятия, може да изучи множеството преплетени течения, протичащи в материалния живот на човешките общества.

Човек може цяла вечност да доказва, че „животът“ не е просто физико-химични процеси, но това по никакъв начин няма да сломи материализма. Той ще се бори ефективно с материализма само когато събере куража да каже — „в нашите представи за света трябва да присъства и духът“, но също така постави този дух центъра на съзнанието си.

Идеята за троичният социален организъм е за хората с такъв кураж. Кураж от такъв тип не капитулира през обстоятелствата в живота, а опитва да проникне в същината му. Той включва

нуждата от развиването на свободен, независим духовно-културен живот, защото сме наясно, че окованият културно-духовен в най-добрия случай може да ни говори за духа, но не може да живее в духа. Също така е ясна нуждата от независим правов живот, защото знаем, че усещането ни за правилно и справедливо произлиза от области на човешката душа, които трябва да останат независими от духовно-културната сфера и икономическата. Човек възприема тази идея само ако признава съществуването на човешката душа.

Мирогледите, произлизащи от теорията на неопознаваемото (тя е в основата на повечето днешни мисли), винаги ще клонят към заблудението, че може да се създаде адекватна организация на социалния живот само въз основа на материалните факти на икономическия живот.

Този кураж няма да отстъпи пред схващането, че хората не са достатъчно зрели за такава радикална промяна в мислите и чувствата. Тази „незрялост“ ще продължи да съществува, докато науката проповядва, че признаването на духа е неоснователно твърдение. Липсата на зрялост не е причината за сегашния безпорядък. Безпорядъкът се дължи на вярата, че признаването на духа е белег за невежество. Всички опити да се подреди правилно социалния живот, произтичащи от такова бездуховно просвещение, са обречени на провал, защото те изключват духа. Когато някой изгони духа от съзнанието си, този дух действа в несъзнателните области. Духовните сили могат да подпомогнат изпълнението на човешките задачи само когато не работим срещу духа. Само тези, които са приели този дух в съзнанието си, работят заедно с духа. Трябва да се преодолее измамното просвещение, което е произлязло от грешна представа за природата и се е превърнало в своего рода евангелие, разпространено сред големи групи от хората. Само тогава почвата ще бъде готова за истинска социална наука, която може да има плодотворно влияние върху реалния живот.

Копнежът за нови мисли

Статия 19. Превод: Иван Стаменов

„Добрите намерения не слагат хляб на масата“. Такава е мъдростта, която може да се чуе днес, щом заговорим за идеите, върху които се основава троичният социален ред. С оглед на сериозността на съвремението ни, това мъдро прозрение може да се приравни и с друго, което често се чува днес: „Социалният въпрос ще изглежда различно само когато хората се върнат на работа“. Който не е чувал тези две постоянно повтаряни истини, няма уши за езика на обществените обсъждания в широките кръгове. И дори да не са изказвани толкова директно, можем да чуем тези думи зад онова, което се обсъжда публично.

Трудно им е на идеите, които епохата изисква, да се съревновават срещу такива извори на мъдростта, защото тези възражения са тъй несравнимо „проницателни“. Достатъчно е човек да каже „докажи, че те грешат!“ и дори най-обиграният философ ще осъзнае своето безсилие. Разбира се, че те не могат да бъдат опровергани, тъй като очевидно са свършено прави. Това ли е най-важното в живота — просто да кажеш нещо, което е напълно вярно? Нима не е също толкова важно да намериш мисли, които да доведат до конкретни действия? Това е присъщо на съвременния обществен живот и му нанася голяма вреда, а именно — хората не съчетават мисленето си с чувство за реалност.

Единствено тази липса на чувство за реалност се явява пречка, когато някой опитва да внесе полезни идеи за решаването на съвременните социални проблеми. Хората отдавна са

свикнали с такова недостатъчно мислене, но сега е настъпило времето за радикална промяна в навиците, особено в този аспект на човешкия живот.

Първо, човек трябва да разбира как хората са се подвели по този начин на мислене. Човек трябва да е запознат с обичайните мисли през сегашната епоха.

Една съвкупност от социални мисли, която е издигната в култ, ни отвежда обратно към живота и обичаите на примитивните времена. Хората се ровят в „древните епохи“, за да намират колективни традиции и тем подобни, като извличат от тях заключения за това, което трябвало да се направи днес. Тази мисловна практика стана много модерна в статии върху социалния въпрос, като се разпространи и сред широки кръгове. В наши дни е застъпена в много идеи за „социалния въпрос“, особено сред масите.

Всъщност хората можеха да стигнат до тези мисли с много по-малко усилия от тези, които се полагат в много среди. Те можеха да уподобят човешкия социален живот с живота и навиците на различни диви животни. По този начин биха открили, че животните имат инстинктивни занимания, които им помагат да задоволяват нуждите си, както и че тези инстинктивни функции са приспособени по най-добрия начин към условията, които им осигурява природата.

Същественото по темата е, че в човешкото същество това инстинктивно функциониране трябва да се замени със съзнателна, съсредоточена мисъл. Хората трябва да надграждаме основите от природата, както всяко друго същество трябва да яде, за да оцелее. „Въпросът за хляба“ е свързан с природните изисквания за елементарното ни съществуване. Но този въпрос е естествен за всяко същество, което се нуждае от храна, и човек не бива да го припознава погрешно със „социалното мислене“ в пълния смисъл.

Социалното мислене започва само тогава, когато човекът работи върху природата чрез интелекта си. С помощта на мисленето той се превръща в господар на природните сили; с мисленето той се свързва с други човешки същества в даден работен процес, чрез който „хлябът“, извоюван от природата, става част от общия социален живот. За този живот „въпросът за хляба“ е интелектуален въпрос. Той може да бъде само: „Кои са плодотворните мисли, които могат, след като бъдат осъществени, да насочат човешкия труд към задоволяване на нашите потребности?“ Можем с готовност да се съгласим с всеки, който, след като се запознае с този аргумент, отговори: „Ама че примитивна мъдрост! Каква полза имаме от изтъкването на нещо, което е толкова очевидно?“ И наистина, с най-голямо удоволствие бихме престанали да го изтъкваме, ако именно тези, които го намират за толкова безполезно, не бяха същите, които го забравят и унищожават всяко читаво социално мислене с тяхната мъдрост: „Хлябът не се прави от добронамерени мисли.“

Същото се отнася и за другото остроумие, чрез което някои опитват да заобиколят същността на социалния въпрос: „Преди всичко хората трябва да се върнат на работа.“ Хората работим, когато дадена мисъл подбужда душите ни и ни подтиква към действие. Ако искаме някой да работи като член на обществото, докато в същото време се чувства ценен като индивидуалност, социалният живот трябва да се оформи от мисли, които разкриват личностния принос в светлината на човешкото достойнство. Определени среди обаче, особено социалистическите, искат да заменят това поощрение за работа чрез принудителна работа. Това е техният специфичен начин да избегнат признанието за необходимост от плодотворни социални идеи.

Светът е доведен до сегашното си състояние от онези, които пречат на новите идеи да се осъществят, понеже те бягат от тях. Спасението е възможно само ако се образува едно силно тяло от хора, които все още са способни да повдигнат съзнанието си и да разберат истинското положение на нещата. Тези хора не трябва да са страхливи в това критично време, понеже ще бъдат замеряни с презрителните думи: „Превъзнесени идеалисти! Утопични фантазори!“ Напротив — те трябва да изпълняват дълга си и да градят, докато присмехулниците¹² разрушават.

Всичко, което другите с техните „величествени постижения“ са построили или искат да построят, ще се срути до основи, защото техните ужасни идеи и техният „практичен живот“ са били построени върху тресавището на илюзорните „реалности“. Такива хора просто развяват

¹² Думата може да се преведе още като „неверници, безбожници“ — бел. пр.

заблудите, оправдаващи навиците им, и самодоволно се самоизтъкват, като се подиграват с истинските житейски задачи. За човека с необременено съзнание това е ясно като бял ден. Да се виждат ясно тези неща е спешната задача за всички, които не се страхуват да променят начина си на мислене. Нашата епоха копнее за творчески мисли. Този копнеж не може да се задуши, независимо колко шумни могат да са противниците на мисълта в опитите си да го удавят в празнословия и претенциозно поведение.

Търси се прозорливост!

Статия 20. Превод: Иван Стаменов

Една сложна идея, каквато е тази за троичния социален организъм, често е обвинявана, че „няма практическо приложение“ по този или онзи специфичен проблем. „Ето, имаме финансов колапс! Какво оздравително средство ще ни препоръчат проповедниците на троичния организъм?“ Само един отговор можете да дадете:

„Цялата настояща същност на световната икономика е такава, че цели съперничество между различните народи, като по този начин води до обезценяването на парите в дадения случай. Промяната може да започне само когато, вместо налагането на конкретни мерки с оглед оздравяването на това или онова, цялата същност на икономическия живот се преобразува в смисъла на троичната система. Разбира се, някои мерки могат да подобрят дадени аспекти за известно време. Но, докато икономическите методи в същината си остават в общи линии едни и същи, отделните „подобрения“ няма да доведат до добро. Всъщност едно такова „подобрение“, направено сега, неизбежно ще влоши положението в бъдеще.“

Има само един истински практичен начин да се построи наново това, което е рухнало, и този начин е самият троичен социален организъм. Например, ако хората правят всеобхватни промени, издържани в смисъла на троичния организъм, макар и само в част от страдащата икономика, би последвал низ на събития, които биха изцелили злото. Само някой, който по една или друга причина се страхува реално да работи в смисъла на троичния социален организъм, би задал въпрос като споменатия. Такъв човек иска защитниците на троичната идея да му кажат как да подобри отделни симптоми, без да приложи троичното изцеление върху самата болест.

В това се състои разликата между поддръжниците на троичната идея и всички онези, които си мислят, че могат да запазят старата форма на социален живот с нейната единна държава, като в нейните рамки построят една нова структура. Цялата идея за троичния социален организъм е построена върху схващането, че социалният модел в единна държава е това, което доведе света до сегашното катастрофално положение. Следователно, човек трябва да мисли за пълно преизграждане, основано на троичната идея.

Докато у достатъчно много хора не възникне куражът за такава всеобхватна мярка, агонизиращият социален живот никога няма да оздравее. Без такава всеобхватна мярка единственото, което може да се случва, е заграбването на икономическа и политическа сила от народите-победители и потискането на покорените. За известно време победителите могат да продължат със старата система, защото злото, което идва от нея, може да се компенсира чрез властта им над победените. Но в същото време победените са в отчаяние, което прави наложителни бързите и всеобхватни мерки, предлагани тук. Разбира се, би било по-добре, ако и победителите добият такава прозорливост. Когато се върнат у дома си, те трябва да отчетат и с течение на

времето да вземат мерки за предотвратяване на непоносимата ситуация в победената страна — иначе ще последват нови катастрофи. От друга страна обаче, победените не могат да си позволят да чакат, тъй като всяко закъснение прави житейското им положение все по-непоносимо.

Троичната идея определено е противна за мислите и чувствата на онези, които са свикнали да са благоразположени към унифицираната национална държава. За тях е толкова трудно да признаят честно пред себе си, че злините, които сега виждат около себе си, са следствие от идеята за унифицирана държава, колкото и ако ги помолят да ходят без твърда почва под краката. Земята, по която тези хора искат да стъпват, е унифицираната държава. Те я приемат за даденост и я застрояват с институции — с надеждата, че това ще доведе до подобрене на общественото положение. Но това, което е необходимо, е полагането на нова основа — за това обаче липсва кураж.

За да може троичната идея да се осъществи, се налага да пробудим колкото се може повече хора — да осъзнаят, че само едно нещо ще доведе до добро и това е радикалната промяна. Вече твърде много хора допускат най-тесният възглед върху живота да оформя преценката им за обществените дела. Това е особено вярно за шепата хора, които действат в големите индустриални концерни. Те се самоизтъкват като последна инстанция за обществените дела, а всъщност са компетентни само в собствената си област.

Трябва да се работи за по-ясни представи, каквито има твърде малко в наши дни, относно особеностите на обществения живот. Колкото повече хората знаят как силите на социалния живот са работили досега и как това е довело до сегашната катастрофа, толкова по-малко ще са препятствията за троичния социален ред. Всичко, което може да разпространи такива ясни възгледи, подготвя почвата, върху която троичната идея може да даде практически резултат.

Съобразно с това, не трябва да очаквате кой знае какво от разговори с членове на една или друга партия. Защото, докато те избират да останат в рамките на партията, ще останат и склонни да интерпретират всяка мисъл, предложена от поддръжниците на троичната идея, по начин, удобен за тази партия. Ако някой е осъзнал ценността на този импулс, трябва да го разбере всеобхватно и в дълбочина. Никой не може да направи каквото и да било за хората, които не искат троичния социален организъм, а може да се работи само с тези, които вече се изпълват с идеята. Само с такива хора може да се обсъждат подробности за обществените дела. Важно е да разберете, че няма смисъл да се говори с Г-н Ерцбергер¹³ за обществените дела, докато Г-н Ерцбергер е Г-н Ерцбергер!

Пиша това по този въпрос, защото забелязвам, че не всички, които са приели троичната идея, я насочат в правилната посока. Троичният социален ред е идея, на която човек трябва да служи без задръжки, ако иска изобщо да ѝ служи. Тя дава основа за разговори с всеки, но идеята не трябва да губи нищо от своята радикалност в тези разговори. Хората ще вземат правилните мерки, когато разберат истинските причини за упадък. Вярната представа ще даде необходимия кураж за всеобхватни оздравителни мерки. А сегашната преобладаваща безпомощност все пак е само следствие от липсата на прозорливост.

¹³ Най-вероятно става дума за Матиас Ерцбергер, германски политик и съвременник на Рудолф Щайнер. След катастрофата от Първата световна война, тогава финансов министър, Ерцбергер въвежда реформа, която дава привилегии на Райха и потиска съставните републики; съден е за корупция и принуден да напусне политиката; убит от немски националисти — бел. пр.

Антропософски събрани съчинения 24 (GA-24)

РУДОЛФ ЩАЙНЕР

СТАТИИ ВЪРХУ ТРОИЧНОТО УСТРОЙСТВО НА СОЦИАЛНИЯ ОРГАНИЗЪМ

Превод от английски:

ИВАН СТАМЕНОВ, КИРИЛ АТАНАСОВ и ГРИГОР САМУИЛОВ

Книгата е изготвена за „От Извора“ / otizvora.com

© 2015

GA-24

Книгата съдържа 20 статии на д-р Рудолф Щайнер,
първоначално публикувани във вестника

Троичен социален организъм

в периода 1919-1920 г.

По-късно тези статии стават част
от антропософския сборник със
събрани съчинения №24.